

Εγκληματολογία

ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ • ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ • ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ

ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΖΑΡΑΦΩΝΙΤΟΥ

*Καθηγήτρια Εγκληματολογίας, Διευθύντρια Π.Μ.Σ. Εγκληματολογίας και Εργαστηρίου Αστακής
Εγκληματολογίας Παντείου Πανεπιστημίου*

*Συνεργασία: Ελένη Κοντοπούλου, Δικηγόρος-Δρ Εγκληματολογίας Παντείου Πανεπιστημίου & Αθανασία
Αγριόγιαννη, Έλλη Ανίτση, Αντωνία Γεώργα, Νίκος Καραγιάννης, Γεωργία Καρυδάκη, Αναστασία
Νάτση, Παναγιώτης Παπαδόπουλος, Αγγελική Πεπόνη, Χριστίνα Σπηλιωτοπούλου, Ελευθέριος
Φλεριανός, Μεταπτυχιακοί φοιτητές Π.Μ.Σ. Εγκληματολογίας Παντείου Πανεπιστημίου*

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΥΠΟΒΑΘΜΙΣΗΣ ΚΑΙ ΦΟΒΟΣ ΤΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΩΝ GRAFFITI ΣΤΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Αποκτήστε πλήρη on-line πρόσβαση από το 2009 στο www.nbonline.gr

ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΖΑΡΑΦΩΝΙΤΟΥ

Καθηγήτρια Εγκληματολογίας, Διευθύντρια Π.Μ.Σ. Εγκληματολογίας και Εργαστηρίου
Αστεακής Εγκληματολογίας Παντείου Πανεπιστημίου

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΥΠΟΒΑΘΜΙΣΗΣ
ΚΑΙ ΦΟΒΟΣ ΤΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ.
Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΩΝ GRAFFITI ΣΤΟ ΚΕΝΤΡΟ
ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

Ανάτυπο από την «ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ»

Τεύχος 1 / Έτος 2016

ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΑΕΒΕ

Μαυρομυχάλη 23, 106 80 Αθήνα • Τηλ.: 210 3678 800 • Fax: 210 3678 819

<http://www.nb.org> • e-mail: info@nb.org

Στοιχεία περιβαλλοντικής υποβάθμισης και φόβος του εγκλήματος. Η περίπτωση των graffiti στο κέντρο της Αθήνας

Χριστίνας Ζαραφωνίτου, Καθηγήτριας Εγκληματολογίας,
Διευθύντριας Π.Μ.Σ. Εγκληματολογίας και Εργαστηρίου
Αστεακής Εγκληματολογίας Παντείου Πανεπιστημίου

Συνεργασία: Ελένης Κοντοπούλου, Δικηγόρου-Δρα
Εγκληματολογίας Παντείου Πανεπιστημίου &

Αθανασίας Αγριόγιαννη, Έλλης Ανίση, Αντωνίας
Γεώργα, Νίκου Καραγιάννη, Γεωργίας Καρυδάκη,
Αναστασίας Νάση, Παναγιώτη Παπαδόπουλου,
Αγγελικής Πεπόνη, Χριστίνας Σπηλιωτοπούλου,
Ελευθέριου Φλεριανού, Μεταπτυχιακών φοιτητών
Π.Μ.Σ. Εγκληματολογίας Παντείου Πανεπιστημίου¹

Μέσα από την παρουσίαση των εννοιολογικών χαρακτηριστικών και της ιστορικής εξέλιξης των graffiti πλαισιώθηκε το σχετικό με τη νοηματοδότησή τους ερώτημα, αν αποτελούν μορφή τέχνης ή βανδαλισμού. Η έρευνα που πραγματοποιήθηκε στο κέντρο της Αθήνας δεν κατέληξε στη διατύπωση κοινής θέσης ως προς το ερώτημα αυτό, εφόσον τα graffiti αντιμετωπίζονται διαφορετικά τόσο από τους πολίτες όσο και από τους ίδιους τους δημιουργούς τους. Ωστόσο, η στάση είναι σαφής αναφορικά με το συναρτημένο με την κοινωνικο-περιβαλλοντική υποβάθμιση της περιοχής χαρακτήρα. Όσο μάλλον εδραιώνεται η παραπάνω εντύπωση τόσο περισσότερο θεμελιώνεται η συσχέτιση με την ανασφάλεια και το φόβο του εγκλήματος.

The presentation of the conceptual features and the historical evolution of graffiti set the theoretical framework regarding the question whether graffiti is art or vandalism. The research conducted in the center of Athens did not result in a common position concerning the aforementioned question since neither the citizens nor the graffiti creators share common perceptions about graffiti. However, the attitude towards graffiti is unambiguous when graffiti is perceived as a sign of social and environmental degradation. The more the above impression is consolidated, the more the correlation with insecurity and fear of crime is established.

1. Εισαγωγή

Η σύγχρονη προσέγγιση της Αστεακής Εγκληματολογίας αξιοποιεί σε σημαντικό βαθμό τις περιβαλλοντικές διαστάσεις του εγκληματικού φαινομένου για την καλύτερη κατανόηση και πρόληψή του². Η Περιβαλλοντική Εγκληματολογία (Environmental Criminology) θέτει το πλαίσιο μελέτης σύμφωνα με το οποίο «τα εγκληματικά περιστατικά πρέπει να

γίνονται κατανοητά ως η συνισταμένη των δραστών, θυμάτων ή εγκληματικών στόχων και νόμων, σε ειδικά περιβάλλοντα και σε ιδιαίτερους χρόνους και τόπους»³. Στο πλαίσιο αυτό μελετάται και η σύνδεση των περιοχών με σημάδια περιβαλλοντικής και κοινωνικής υποβάθμισης ή αταξίας (disorder) με το φόβο και την ανασφάλεια κατοίκων και περαστικών, ως «αταξίας» νοούμενης μιας συνθήκης που «αφορά μια αισθητή υποβάθμιση στην φυσική κατάσταση μιας περιοχής και στην κοινωνική συμπεριφορά εντός αυτής (για παράδειγμα graffiti, σπασμένα τζάμια, σκουπίδια, επιθετι-

1. Σύμφωνα με την αναφορά τους στα αντίστοιχα κεφάλαια του παρόντος.

2. Ζαραφωνίτου Χ., «Φόβος του εγκλήματος, θυματοποίηση και ποιότητα ζωής στο περιβάλλον της ελληνικής πρωτεύουσας», στο Χ.Ζαραφωνίτου (Επιμ.), *Πόλη, εγκληματικότητα και ανασφάλεια στην εποχή της οικονομικής κρίσης*, Πρακτικά Ημερίδας του ΠΜΣ Εγκληματολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου, εκδ. Διόνικος, Αθήνα 2013, σ.σ.23-43.

3. Wortley R. & Mazerolle L., "Environmental criminology and crime analysis: situating the theory, analytic approach and application", in R.Wortley & L.Mazerolle (Eds), *Environmental Criminology and Crime Analysis*, Willan Publ., USA, 2008, σ.σ.1-18(1).

κή ή απειλητική συμπεριφορά, δημόσια χρήση ναρκωτικών, πορνεία στο δρόμο)»⁴.

Η σύνδεση με το έγκλημα, σύμφωνα με την προσέγγιση των «σπασμένων παραθύρων»⁵, γίνεται μέσα από την παραδοχή ότι το έγκλημα εντοπίζεται συχνότερα στις περιοχές όπου υπάρχει 'αταξία' επειδή η κατάσταση της αντανακλά την απουσία ελέγχου. Στο πλαίσιο αυτό, συσχετίζεται ερευνητικά η *περιβαλλοντική 'αταξία'* με 'αντικοινωνικές συμπεριφορές' (incivilities) που παραπέμπουν σε «μικρήs βαριήτας» αδικήματα, τα οποία λόγω της συχνότητας με την οποία συμβαίνουν δημιουργούν συγκρούσεις μεταξύ των πολιτών, όπως θόρυβοι από φωνές, μοτοσυκλέτες, ραδιόφωνο κλπ., άτομα σε κατάσταση μέθης σε δημόσιους χώρους, βανδαλισμοί, ρίψη απορριμμάτων, σπασμένα τζάμια κλπ., σύμφωνα με το θεωρητικό σχήμα των 'δείγματων αντικοινωνικότητας' (signs of incivility)⁶. Η διαχείριση των συμπεριφορών αυτών μέσα από πολιτικές «μηδενικής ανοχής»⁷ που συχνά απευθύνονται στις λεγόμενες 'ευαίσθητες συνοικίες' των πόλεων έχει αποτελέσει το επίκεντρο πολλών κριτικών⁸.

Η διεθνής ερευνητική εμπειρία θεμελιώνει τη συσχέτιση της κατάστασης αυτής με το έγκλημα, θεωρώντας την 'αταξία' ως «ένδειξη του τρόπου χρήσης της περιοχής και της αποτελεσματικότητας των κατοίκων στη βελτίωση του περιβάλλοντός τους»⁹. Από την άλλη πλευρά, διατυπώνεται η υπόθεση ότι η 'αταξία' είναι μάλλον «αναπόσπαστο κομμάτι του εγκλήματος» παρά αιτία του, εφόσον και τα δύο προέρχονται από ένα ευρύτερο εξηγητικό πλαίσιο¹⁰. Σύμφωνα με την προσέγγιση αυτή, η 'αταξία' παραβιάζει τους κανόνες συμπεριφοράς όπως και το έγκλημα, το οποίο έχει μόνιμα πιο σποραδικό χαρακτήρα από αυτήν¹¹. Στο πλαίσιο αυτό, η 'αταξία' παραπέμπει σε «εμφανή υποβάθμιση του περιβάλλοντος μιας περιοχής και της κοινωνικής συμπεριφοράς στο εσωτερικό της»¹².

Στη βάση αυτού του προβληματισμού τέθηκε από πολύ νωρίς η σύνδεση ορισμένων περιοχών των μεγαλουπόλεων με

την αποτυχημένη κοινωνικοποίηση των ανηλίκων, σύμφωνα με την οικολογική σχολή του Σικάγο και το κλασικό έργο των Clifford Shaw και Henry McKay, *Juvenile delinquency in urban areas*¹³. Η πολυετής έρευνά τους κατέληξε στο συμπέρασμα ότι υπάρχουν περιοχές στην πόλη -οι πιο υποβαθμισμένες- όπου η εγκληματικότητα αναπτύσσεται με τη μορφή «κοινωνικής παράδοσης», αδιαχώριστης από τη ζωή της τοπικής κοινωνίας. Η έννοια της κοινωνικής αποδιοργάνωσης¹⁴ παραπέμπει, άλλωστε, σε εικόνες έντονου αστακού διαχωρισμού και πολιτισμικής διαφοροποίησης, με πιο ενδεικτική μορφή τα ghettos¹⁵.

Η βασισμένη στα παραπάνω ερευνητική εμπειρία θεμελιώνει και σε ευρωπαϊκό επίπεδο τη συσχέτιση του φόβου του εγκλήματος με τα χαρακτηριστικά κάποιων περιοχών που τους προσδίδουν το χαρακτήρα της 'υποβαθμισμένης περιοχής' (deprived area)¹⁶, όπως είναι τα σπασμένα τζάμια, graffiti, σκουπίδια στους δρόμους, ερειπωμένα κτίρια, κακός φωτισμός δημόσιων χώρων, δημόσια χρήση ναρκωτικών κ.λπ.¹⁷. Η αλλαγή της φυσιογνωμίας τους συμβάλλει στο φαύλο κύκλο της χαλάρωσης της πίεσης για προσφορά καλύτερων κρατικών υπηρεσιών, τη δημιουργία εικόνas εγκατάλειψης και την απόδοση φήμης 'ανασφαλούς' περιοχής, ανεξάρτητα από τις αντικειμενικές διαστάσεις της εγκληματικότητας. Τα στάδια που ακολουθεί η μετατροπή κάποιων περιοχών της πόλης σε 'ζώνες ανασφάλειας' αφορούν κατά κύριο λόγο τις περιοχές του κέντρου της πόλης, τις οποίες εγκαταλείπουν προοδευτικά οι μόνιμοι κάτοικοί τους -μεσαιάς και ανώτερης κοινωνικής προέλευσης- ενώ στη θέση τους εγκαθίστανται μη μόνιμοι πληθυσμοί με πολλά κοινωνικά προβλήματα, σύμφωνα και με την προαναφερθείσα θεωρητική προσέγγιση της οικολογικής σχολής του Σικάγου¹⁸.

Στη βάση των παραπάνω θεωρητικών προσεγγίσεων και της διεθνούς ερευνητικής εμπειρίας, τα graffiti αποτελούν ένα από τα στοιχεία της περιβαλλοντικής υποβάθμισης ή 'αταξίας' από κοινού με τους λοιπούς προαναφερθέντες δείκτες. Ωστόσο, τα graffiti αποτελούν ταυτόχρονα και μια σύνθετη -αν και αμφιλεγόμενη- κατηγορία καλλιτεχνικής έκφρασης, καθώς και μια σύγχρονη μορφή ατομικής και κοινωνικής έκφρασης. Με αμφότερες τις μορφές τους προσεγγίζονται με διαμετρικά αντίθετες αξιολογήσεις και εννοιολογούνται στη βάση του περιεχομένου, της μορφής και της σχέσης με το χώρο στον οποίο αποτυπώνονται. Μεταξύ τέχνης και παρέκκλισης¹⁹, συνδέονται αφενός με την πολιτική και κοι-

4. Sampson R. J. and Raudenbush S. W., "Systematic social observation of public spaces: A new look at disorder in urban neighborhoods", *American Journal of Sociology*, 105/3, 1999: 603-651 (604).

5. Wilson J. Q. και Kelling G. L., "Broken Windows", *The Atlantic Monthly*, March 1982, σ.σ.29-38, καθώς και Kelling G. L. και Coles C.M., *Fixing Broken Windows: Restoring Order and Reducing Crime in our Communities*, N.York, Touchstone Books, 1996.

6. Skogan W.G. & M.Maxfield, *Coping with Crime: Individual and Neighborhood Reactions*, B.Hills, Sage Publ., 1981, όπως περιγράφεται αναλυτικά στο Χ.Ζαραφωνίτου, «Πόλη και φόβος του εγκλήματος: παραγοντικές εμπειρικές προσεγγίσεις και τοπικές πολιτικές πρόληψης» στο *Μνήμη II, Ι.Δασκαλόπουλου, Κ.Σταμάτη, Χρ.Μπάκα, Τ.Γ'*, Α.Σάκκουλας, Αθήνα, 1996, σ.σ.801-818(808επ.)

7. Τζαννετάκη Τ., *Ο νεοσυντηρητισμός και η πολιτική της μηδενικής ανοχής*, Α.Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή 2006.

8. Βλ. αντί άλλων το αφιέρωμα της *Déviance et Société*, *Les désordres urbains : regards sociologiques*, Vol24, No4/2000.

9. Skogan W.G., *Disorder and Decline*, Free Press, New York, 1990, Wikstrom P.-O., and Dolmen L., "Urbanisation, neighbourhood social integration, informal social control, minor social disorder, victimisation and fear of crime, in *International Review of Victimology*, 8/2001, pp 163-182.

10. Sampson R. J. and Raudenbush S. W., *όπ.παρ.*, 1999.

11. Το ίδιο.

12. Wikstrom P.-O., Oberwittler D., Treiber K. and Hardie B., (2012). *Breaking Rules. The Social and Situational Dynamics of Young People's Urban Crime*, United Kingdom: Oxford University Press, σ.186.

13. Shaw C., McKay H., *Juvenile Delinquency and Urban Areas*, University of Chicago Press, 1942.

14. Sutherland Ed., *Principles of Criminology*, Philadelphia, Lippincott Co, 1934, Wirth L., "Urbanism as a way of life", *American Journal of Sociology*, 44/1938, 1-24, Kubrin C. E. and Weitzer D., "New Directions on Social Disorganization Theory", *Journal of Research in Crime and Delinquency*, Vol. 40, 2003, σ.374.

15. Ζαραφωνίτου Χ. και Ε. Χρυσόχου, *Υπάρχουν ghettos στο κέντρο της Αθήνας; Εγκληματολογική διερεύνηση των κοινωνικών στάσεων και αναπαραστάσεων*, Τ.1 σειράς *Εγκληματολογικές Μελέτες/ Criminological Studies*, (Χ.Ζαραφωνίτου, Δ/ση Έκδ.), Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών Εγκληματολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο, εκδ. Διόνικος, Αθήνα, 2015

16. G.Hideg & R.Manchin, *Environment and Safety in European Capital, based on the data of the European International Crime Survey (EU ICS)*, Gallup Europe, E U I C S Working Papers.

17. Το ίδιο.

18. Shaw C., McKay H., *όπ.παρ.*, 1942.

19. Σκανδάλης Μ., «Γκράφιτι: Εξέλιξη, τέχνη και παρέκκλιση», στο Β.Καρύδης-Α.Χουλιάρας (Επιμ.), *Ηθικοί πανικοί, εξουσία και*

νωνική ιστορία και αφετέρου με τη διαμόρφωση του χώρου περιβάλλοντος.

II. Φυσιογνωμία της έρευνας

Η παρούσα έρευνα εντάσσεται στο πλαίσιο του μαθήματος «Πόλη και εγκληματικότητα, αίσθημα ανασφάλειας και τιμωρητικότητα» του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Εγκληματολογία» του Τμήματος Κοινωνιολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου με επιστημονικά υπεύθυνη την Καθηγήτρια Χριστίνα Ζαραφώνιτου και συντονίστρια της έρευνας την Δρα Ελένη Κοντοπούλου. Σκοπός της είναι η διερεύνηση των χαρακτηριστικών περιβαλλοντικής και κοινωνικής υποβάθμισης, σε συνάρτηση με τη θυματοποίηση και το φόβο του εγκλήματος σε πέντε περιοχές του κέντρου της Αθήνας. Τα graffiti αποτέλεσαν αντικείμενο ειδικότερης μελέτης, ανάλογα με το είδος και τη μορφή τους στο χώρο για τον επιπλέον λόγο ότι δεν έχουν αποτελέσει αντικείμενο εγκληματολογικής έρευνας παρά τις μεγάλες διαστάσεις που έχουν λάβει ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια στις κεντρικές περιοχές της Αθήνας²⁰ αφενός και αφετέρου λόγω των διαφορετικών απόψεων²¹ αναφορικά με το χαρακτήρα τους, σύμφωνα και με τα παρακάτω.

Η έρευνα αποτελείται από *τρία μέρη*. Το *πρώτο μέρος* συνίσταται στη θεωρητική μελέτη του φαινομένου των graffiti στην Ελλάδα και διεθνώς, το *δεύτερο μέρος* συνίσταται σε έρευνα πεδίου διεξαχθείσα από δύο ομάδες με ερευνητικό αντικείμενο την εξέταση των χαρακτηριστικών περιβαλλοντικής και κοινωνικής υποβάθμισης τόσο ανά περιοχή όσο και στο σύνολό τους, με έμφαση στον τύπο και την ποιότητα των graffiti που παρατηρήθηκαν στις υπό διερεύνηση περιοχές. Παράλληλα, εξετάζονται οι διαστάσεις, το αντικείμενο και οι παράγοντες δημιουργίας του φόβου του εγκλήματος, η ύπαρξη προηγούμενης θυματοποίησης καθώς οι απόψεις και στάσεις των κατοίκων ή εργαζομένων για το έργο και την αποτελεσματικότητα της Αστυνομίας και του Δήμου αλλά και για την ποιότητα της ζωής στις εν λόγω περιοχές. Τέλος, το *τρίτο μέρος* περιλαμβάνει συνεντεύξεις με δημιουργούς graffiti προκειμένου να αποτυπωθεί το εν λόγω φαινόμενο από τη δική τους σκοπιά. Η παρούσα παρουσίαση βασίζεται στην παραπάνω τριμερή διαμόρφωση της συνολικής έρευνας και δεν είναι εξαντλητική αναφορικά με τα ερευνητικά ευρήματα αφενός λόγω του περιορισμένου χώρου και αφετέρου λόγω της συνέχισης επεξεργασίας των δεδομένων.

A. Η θεωρητική μελέτη του φαινομένου των graffiti διεθνώς και στην Ελλάδα

A.1. Η εννοιολογική οριοθέτηση του graffiti και οι απαρχές συγκρότησής του στη νεωτερικότητα²²

Προτού προβούμε σε μια απόπειρα εννοιολογικού προσδιορισμού του όρου graffiti, θα πρέπει να σημειωθεί ότι το graffiti ως φαινόμενο είναι μια δραστηριότητα με μακρόχρονη προϊστορία εμφανιζόμενο για πρώτη φορά, όταν ο άνθρωπος ξεκίνησε να ζωγραφίζει εικόνες στο εσωτερικό των σπηλαίων.²³ Όπως αναφέρει η Hannah Arendt «οι άνθρωποι για πολλούς αιώνες πριν από μας εισέρχονταν στο δημόσιο χώρο διότι επιθυμούσαν κάτι τι δικό τους ή κάτι τι που είχαν από κοινού με άλλους να διαρκέσει περισσότερο από τη γήινη ύπαρξή τους, αφήνοντας πίσω τους κάποιο σημάδι που να μαρτυράει πως κάποτε υπήρξαν».²⁴ Ωστόσο, στο παρόν άρθρο ιδιαίτερη έμφαση θα δοθεί στο μοντέρνο hip hop graffiti κίνημα που εκκινεί τη δεκαετία του 1970 και του οποίου οι φόρμες και το περιεχόμενο, στην εξελιγμένη τους μορφή, συναντώνται μέχρι και σήμερα διεθνώς. Στο πλαίσιο αυτό θα προβούμε σε μια σύντομη ιστορική αναδρομή, εντάσσοντας σε σαφές χρονολογικό, γεωγραφικό και κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο (Νέα Υόρκη 1970) τα πρώτα ίχνη του graffiti από τους πρωτεργάτες Cornbread και Taki183 και θα αναδείξουμε την σπουδαιότητα της συμπίεσης του με την Hip Hop κουλτούρα.

Την έννοια και ειδικότερα την ετυμολογία του όρου graffiti ο Μπαμπινιώτης²⁵ τη χαρακτηρίζει ως αντιδάνειο από το ιταλικό graffiti (πληθυντικός του graffito), από το ρήμα graffire («χαράσσω, σχεδιάζω») που προέρχεται από τα δημόδη λατινικά graphiare και το graphium («γραφήδα για χάραξη σε κερί»), το οποίο συνδέεται με την αρχαία ελληνική λέξη γραφείον, που σημαίνει χαράσσω.²⁶ Η απόπειρα αποσαφήνισης και εννοιολογικού προσδιορισμού του όρου βάσει των θεμελιακών και καθολικών χαρακτηριστικών του θα μπορούσε να οδηγήσει στον ορισμό του ως ένα είδος δημόσιας (κατά κύριο λόγο) επιγραφής, ως επί το πλείστον μη εξουσιοδοτημένης, που περιλαμβάνει αναγραφή λέξεων με εμπρόθετη καλλιτεχνική επένδυση και ζωγραφικές παραστάσεις, η οποία πρωτοεμφανίζεται στην Αμερική τη δεκαετία του 1970 (Hip Hop Graffiti).²⁷ Επιπρόσθετα, το graffiti είναι ένα μη χρηστικό σημάδι,²⁸ δηλαδή, σε αντίθεση με άλλες δημόσιες επιγραφές (π.χ. καθοδηγήσεις, επεξηγήσεις, διαφήμισης) δεν έχει χρηστική αξία για τη λειτουργία της πό-

δικαιώματα. Σύγχρονες προσεγγίσεις, Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2015, σ.σ. 123-138.

20. Η επέκταση των graffiti οδήγησε πρόσφατα στην εφαρμογή ειδικών προγραμμάτων από την πλευρά του Δήμου της Αθήνας πρόσφατα. Βλ. ενδεικτικά: «Οι δύο όψεις της Αιόλου - Απολύτως επιτυχημένη η επιχείρηση καθαρισμού του Δήμου Αθηναίων» στο <http://www.athina984.gr/2017/04/19/i-dyo-opsis-tis-eolou-apolytos-epitychimeni-i-epichirisi-katharismou-tou-dimou-athineon/>, Ν. Βατόπουλος «Το Ωδείο Αθηνών... αναπνέει ξανά» στο <http://www.kathimerini.gr/903056/article/politismos/polh/to-wdeion-a8hnwn-anapnee-i-3ana> και «Ξεκίνησε ο καθαρισμός της Αθήνας από tags και γκράφιτι» στο: www.lifo.gr

21. Δημοκίδης Α., «ΓΚΑΛΟΠ: Γκράφιτι και tags στους τοίχους της Αθήνας: Ναι ή όχι;», Πηγή: www.lifo.gr και Σκανδάλης Μ., «Γκράφιτι: Εξέλιξη, τέχνη και παρέκκλιση», όπ. παραπ., 2015.

22. *Επιμέλεια Κεφαλαίου: Νίκος Καραγιάννης*

23. Werwath T., The Culture and Politics of Graffiti Art, Mar. 19, 2006, σελ. 3.

24. H. Arendt, Η Ανθρώπινη Κατάσταση, μετάφραση: Στέφανος Ροζάνης, Γεράσιμος Λυκιαρδόπουλος, εκδ. Γνώση, 1986.

25. Μπαμπινιώτης Γ., Ετυμολογικό Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας, Αθήνα, 2010.

26. Αβράμη Ε., Επικοινωνία και αλληλεπίδραση στο αστικό περιβάλλον - Μελέτη των εφαρμογών επίγνωσης θέσης του χρήστη (Location Aware), Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Διπλωματική Εργασία, 2010.

27. Ο ορισμός έχει προέλθει μέσω του συγκεκριμένου διαφόρων ορισμών, οι οποίοι παρουσίαζαν ανεπάρκεια σε επιμέρους στοιχεία όπως λ.χ. ότι αναφέρονται μόνο στο δημόσιο χώρο ή ότι το graffiti αποτελεί αποκλειστικά παράνομη δραστηριότητα ή δεν τονίζουν την εμπρόθετη καλλιτεχνική επένδυση του.

28. De Saussure F., Μαθήματα Γενικής Γλωσσολογίας, μτφρ. Φ. Δ. Αποστολόπουλος, Παπαζήσης, Αθήνα, 1979, σελ. 99-104.

λης.²⁹ Το graffiti θεωρείται καταρχήν παράνομο όταν αποτυπώνεται σε οποιαδήποτε επιφάνεια δημόσια ή ιδιωτική στην οποία είναι ανεπιθύμητο ή απαγορευμένο σύμφωνα με τις διατάξεις της εκάστοτε εγκώριας νομοθεσίας.³⁰ Ενδέχεται όμως να έχει νόμιμο χαρακτήρα, όταν υπάρχει η προαπαιτούμενη αδειοδότηση είτε από τον ιδιοκτήτη είτε από το δημόσιο φορέα, όταν γίνεται κατά παραγγελία και με αμοιβή (commissioned work),³¹ όταν παρέχονται μεγάλοι σε έκταση δημόσιοι χώροι για τη διενέργεια φεστιβάλ και, σπανιότερα, όταν λαμβάνει χώρα κάποιο επιδοτούμενο project που αφορά στη χρηματοδότηση καλλιτεχνών για να αναβαθμίσουν εικαστικά κάποια σημεία των πόλεων. Ένα δεύτερο στοιχείο του ορισμού στο οποίο πρέπει να εστιάσουμε είναι αυτό της εμπρόθετης καλλιτεχνικής επένδυσης. Τα πολιτικά και επαναστατικά συνθήματα³² για παράδειγμα με αμιγώς οικονομικοπολιτικό περιεχόμενο, που εμφανίζονται κυρίως κατά την διάρκεια πολιτικών κρίσεων ή αναταραχών, και τα οποία προσπαθούν να επικοινωνήσουν χρησιμοποιώντας γλώσσα και σύμβολα που επικαλούνται μια συλλογική γνώση και ένα κοινό αίσθημα είναι «αποσπάσματα αλήθειας».³³ Επομένως, με καταφανώς διαφορετικό προσανατολισμό³⁴ και μορφή (μη καλλιγραφική απλή γραφή χωρίς καλλιτεχνική απόχρωση), θα ήταν άστοχο να λογισθούν ως graffiti, με τη στενή έννοια. Ομοίως, και τα υπαρξιακά συνθήματα (existential) με περιεχόμενο φιλετικό, σεξουαλικό, θρησκευτικό, φιλοσοφικό, χιουμοριστικό και συναισθηματικό, τα οποία ο Alex Alonso³⁵ αποκαλεί «εκφάνσεις προσωπικότητας», δεν επιδιώκουν την καλλιτεχνική έκφραση αλλά περισσότερο την εκδήλωση υπαρξιακών ανησυχιών ενώ παράλληλα στερούνται και της απαραίτητης προκειμένου να υπαχθούν στα graffiti καλλιτεχνικής επένδυσης στον τρόπο γραφής. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι είναι αρκετά συχνή η ταύτιση του graffiti με το βανδαλισμό, στην οποία ο Lachmann αντιτίθεται, ισχυριζόμενος πως έχουν έντονη διαφορά στη σκοποθεσία, καθώς το graffiti είναι δημιουργικό και ο βανδαλισμός αποκλειστικά καταστρεπτικός.³⁶ Άλλωστε, αν ανατρέξει κανείς στην τυπολογία του Stanley Cohen για τα είδη βανδαλισμού θα παρατηρήσει, ότι δύσκολα θα μπορούσε το graffiti να υπαχθεί σε κάποια από τις 7 κατηγορίες που παραθέτει.³⁷ Ωστόσο, σε

ορισμένες περιπτώσεις υπάρχει, αν όχι ταύτιση ή ομοιότητα, μια «εκλεκτική συγγένεια» κατά τον Max Weber,³⁸ μεταξύ του graffiti και του βανδαλισμού. Η υπέρβαση αυτών των αναντίρρητα δυσδιάκριτων ορίων³⁹ (μεταξύ graffiti και βανδαλισμού) παρατηρείται κυρίως λόγω ασυνειδητών ενεργειών⁴⁰ λ.χ. σε μνημεία ή ιστορικά κτίρια με τις οποίες υποσκελίζεται και εκτοπίζεται το θετικό, καλλιτεχνικό και δημιουργικό κομμάτι του graffiti και επικρατεί το βανδαλιστικό-επιβλαβές.

Η παραπάνω εννοιολογική οριοθέτηση του graffiti συναρτάται με τη διασάφηση που απορρέει από τις 4 βασικές δομικές καλλιτεχνικές διακρίσεις του. Η πρώτη κατηγορία είναι το «tagging», δηλαδή, η περίτεχνη γραφή του ονόματος-υπογραφής του καλλιτέχνη (graffiti writer), χρησιμοποιώντας μαρκαδόρο ή σπρέι ενός χρώματος. Στην ουσία πρόκειται για ένα ψευδώνυμο, γραμμένο με το πλέον στυλιζαρισμένο σχήμα⁴¹ (συχνά δυσανάγνωστο από τρίτους που δεν είναι καλλιτέχνες graffiti), και το οποίο αποτελεί την εξωτερική εκδήλωση όλης της graffiti κουλτούρας.⁴² Στη δεύτερη κατηγορία ανήκει το «bombing» (throwups), η οποία αφορά στα παράνομα και γρήγορα εκτελεσμένα κομμάτια με κύριο γνώμονα, όχι τόσο την άρτια καλλιτεχνική απόδοση, αλλά την επαναληπτική έκθεση και τη δυσκολία του χώρου. Στην τρίτη κατηγορία ανήκει το «piecing», το οποίο θεωρείται το απόγειο μιας graffiti καριέρας. Τα «pieces» είναι κομμάτια περίτεχνα με αυξημένη πολυπλοκότητα και χρωματισμό, είναι πιο «συγκροτημένα» και οργανωμένα, με ιδιαίτερα εκλεπτυσμένη αισθητική⁴³ και απαιτούν χρόνο και προσπάθεια σχεδόν αδύνατη τις περισσότερες φορές για κάποιον που δεν διαθέτει την απαιτούμενη νόμιμη άδεια για να το πράξει. Η ενοποίηση πολλών «pieces», καλύπτοντας πολύ μεγάλες επιφάνειες και κατά μήκος αλλά και καθέτως σε πολύ ψηλά κτίρια, αποκαλείται «mural» ή αλλιώς «παραγωγή» (production).

Οι δημιουργοί graffiti (graffiti writers) δημιουργούν είτε ατομικά είτε ομαδικά (crews). Οι ομάδες δεν έχουν αυστηρή και συγκεκριμένη δομή και οργάνωση. Παρουσιάζουν, ωστόσο, συνήθως ισχυρούς διαπροσωπικούς δεσμούς, συνοχή σε φυσικό επίπεδο και αντιστοιχία με αυτό που ο Sennett αποκαλεί «μια κοινότητα με συλλογική προσωπικότητα, μια συλλογική προσωπικότητα γεννημένη από την κοινή φαντασίωση».⁴⁴

Στο πλαίσιο μιας ευσύνοπτης μακρο-ιστορικής αναδρομής αναφορικά με το σύγχρονο graffiti, οι δημιουργοί με τα ονό-

29. Λαμπρόπουλος Κ., Η Γραφή των Νέων στο Δημόσιο Χώρο: Οπτική-Ρητορική Επίφαση ή Φραστική-Υποκειμενική Αντίσταση; στο Ε-Περιοδικό Επιστήμης και Τεχνολογίας, Τεύχος 12, 2009, σελ. 68.

30. Rabine L.W., These Walls Belong to Everybody, The Graffiti Art Movement in Dakar, African Studies Quarterly, 2014, 14(3), σελ. 89-112 για το Dakar της Σενεγάλης, όπου ο διαχωρισμός νόμιμο και παράνομο δεν υφίσταται καν καθώς ο καθένας μπορεί να ζωγραφίσει στους δημόσιους τοίχους. Το αποκαλούν παράδεισο του graffiti. Βλ. επίσης, A.M. Bunting, A Sociological Study of Graffiti in Seville, Journal of Student Research, Spain, 2012, 1(2), σελ. 51-54.

31. Kramer R., Painting with permission: Legal graffiti in New York City, Ethnography, 2010, 11(2), σελ. 235-253.

32. White R., Graffiti, Crime Prevention & Cultural Space, Current issues in criminal justice, 2001, 12(3), σελ. 254.

33. McGlyn P., Graffiti & Slogans: Flushing the Id. Journal of Popular Culture, 1972, σελ. 351-356.

34. Chaffee L. G., Political Graffiti. Studies in Latin American Popular Culture 8, 1989.

35. Alonso A., Urban Graffiti on the City Landscape, Department of Geography, University of Southern California, 1998, σελ. 8.

36. Lachmann R., Graffiti as Career and Ideology, American Journal of Sociology, 1988, 94(2), σελ. 229-250.

37. Cohen S., Vandalism: Its Politics and Nature, Juvenile Delinquency, the Family and the Social Group, J.B. Mays (ed.),

Longmans, London, 1972.

38. Κονιόρδος Σ., Ειδικά Θέματα του Ευρωπαϊκού Πολιτισμού, Τμ. Α, Η Θέση του Βέμπερ για την Προτεσταντική Ηθική της Εργασίας, ΕΑΠ, ΠΑΤΡΑ, 2002, σελ. 35-36.

39. Halsey M., Young A., Our desires are ungovernable: writing graffiti in urban space, Theoretical Criminology, 2006, 10(3), σελ. 275-306.

40. Rowe M., Hutton F., Is your city pretty anyway? Perspectives on graffiti and the urban landscape, Australian and New Zealand Journal of Criminology, 2012, 45(1), σελ. 66-86.

41. Halsey M., Young A., The meanings of graffiti and municipal administration, The Australian and New Zealand Journal of Criminology, 2002, 35(2), σελ. 165-186.

42. Jackson P., Maps of Meaning: An Introduction to Cultural Geography, London: Winchester, 1989, σελ. 180.

43. Morgan A., Louis E., Key issues in graffiti, Australian Institute of Criminology, 2009, σελ. 2.

44. Sennett R., Η τυραννία της οικειότητας, μετάφραση: Γιώργος Ν. Μέρτικας, Νεφέλη, 1999, σελ. 286.

ματα Cornbread⁴⁵ και Taki183, οι οποίοι ξεκίνησαν να γράφουν το όνομά τους στα τέλη της δεκαετίας του 1960, θεωρούνται οι πατέρες του (τότε υπό διαμόρφωση) είδους, όχι μόνο γιατί προηγούνται χρονικά των μεταγενέστερων αλλά διότι, μέσω της επαναληπτικής γραφής του ψευδώνυμου τους (tag), προέβαλαν τη φήμη ως το υπ' αριθμόν ένα οδηγητικό νήμα της τέχνης αυτής. Την 21^η Ιουλίου του 1971, μάλιστα, η εφημερίδα New York Times δημοσιεύει ένα άρθρο για τον Taki183 και του αφιερώνει το εξώφυλλό της, γεγονός καταλυτικό για την ραγδαία διάδοση και εξάπλωση του graffiti, ενώ την ίδια περίοδο η Νέα Υόρκη μετατρέπεται σε παγκόσμια πρωτεύουσα του graffiti. Βέβαια, για την εξάπλωση αυτή συντέλεσαν σημαντικά οι κοινωνικοπολιτικές συνθήκες και οι κοινωνικές αναταραχές που επικρατούσαν εκείνη την εποχή στις Η.Π.Α. Κρίσιμο ρόλο στην πορεία του graffiti, στα μέσα δεκαετίας '70, διαδραμάτισε το κίνημα της hip-hop κουλτούρας⁴⁶ που έφερε πιο κοντά δραστήριους νέους με δεξιότητες και άτομα με διαφορετικές καταβολές και γεωγραφικούς, ταξικούς και φυλετικούς περιορισμούς, συγκροτώντας έτσι τον κοινωνικό χώρο, όπου το graffiti καίρει εκτίμησης. Για τον λόγο αυτό το hip-hop, υπήρξε ο κοινωνικός δεσμός, η στέγη που παρείχε ασφάλεια, και κυρίως ο «διανομέας» του graffiti που το ένωσε με τα εμπορικά μέσα και το διέδωσε. Το τελευταίο έλαβε μεγαλύτερες διαστάσεις ιδίως τη δεκαετία του 1990, όπου το hip hop (και προπάντων η Rap) έγινε δημοφιλές, με αποτέλεσμα να στραφεί στο graffiti για να προβάλλει το πρόσωπο που θέλει,⁴⁷ δηλαδή μια αισθητική του δρόμου, μια οπτική γλώσσα της κουλτούρας, όπως την χαρακτηρίζει ο P.D. Miller.⁴⁸ Έκτοτε, από τη Νέα Υόρκη το graffiti περνά τον Ατλαντικό και αποκτά πολυάριθμους δημιουργούς και υποστηρικτές ανά τον κόσμο, οι οποίοι συνέβαλαν στην προσέγγιση του graffiti -όπως ορίζεται παραπάνω- ως μιας παγκόσμιας 'γλώσσας', μιας αυθεντικής μορφής ζωγραφικής με πλούσια θεματολογία, η οποία εγκολπώνει διαφορετικά καλλιτεχνικά ρεύματα (ρεαλισμός, υπερρεαλισμός, art-nouveau, κυβισμός, ιμπρεσιονισμός, εξπρεσιονισμός, pop art, αφηρημένη τέχνη, γραφιστική, γελοιογραφίες, calligraphy art, stencil art, geometry art κλπ.).

A.2. Η ιστορική εξέλιξη της εμφάνισης του graffiti στην ελληνική πραγματικότητα⁴⁹

Συστατικό εννοιολογικό στοιχείο του graffiti αποτελεί αδιαμφισβήτητη η «επέμβαση στο δημόσιο χώρο». Στην Ελλάδα, μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1980 η παρέμβαση στο δημόσιο χώρο γινόταν με συνθήματα πολιτικού και αθλητικού περιεχομένου, καθώς και με τη μεμονωμένη δράση υλοποίησης τοιχογραφιών,⁵⁰ έως τότε όμως δεν υπήρχε καμία

αναφορά για το φαινόμενο graffiti. Όπως προαναφέρθηκε, graffiti δεν είναι κάθε δημόσια επιγραφή, ούτε κάθε σύνθημα με πολιτικό ή αθλητικό περιεχόμενο, ούτε κάθε τοιχογραφία, αφού σε αυτή την περίπτωση θα γινόταν λόγος για το φαινόμενο graffiti ήδη από την εποχή της δικτατορίας και της μεταπολίτευσης. Σύμφωνα με τον Κυριάκο Ιωσηφίδη⁵¹ η σκηνή του graffiti στην Ελλάδα ξεκίνησε στα μέσα της δεκαετίας του 1980 με τον DEE71, από την Χρυσούπολη της Καβάλας, και τον Cypher με το crew RGC από Κατερίνη. Το 1987 το graffiti έκανε την εμφάνισή του στην Αθήνα σε τοίχους, στα βαγόνια του Η.Σ.Α.Π. και του Ο.Σ.Ε.⁵² και την ίδια χρονιά στη Θεσσαλονίκη από τον ΗΟΜΟ.⁵³ Το graffiti άρχισε να γίνεται αντιληπτό από την ελληνική κοινωνία, το διάστημα 1996 - 2006, και ταυτόχρονα παρατηρήθηκε μια στροφή των δημιουργών, από τις ομαδικές δημιουργίες στο ατομικό graffiti.⁵⁴ Την περίοδο αυτή πραγματοποιήθηκαν τα πρώτα φεστιβάλ σε συνεργασία με τους Δήμους Τριανδρίας και Καλαμαριάς στη Θεσσαλονίκη (1996) και το φεστιβάλ που διοργανώθηκε στην Αθήνα (1998) με τη συνεργασία της Ελληνοαμερικανικής Ένωσης και του Η.Σ.Α.Π. Το φαινόμενο κίνησε το ενδιαφέρον και του ημερήσιου τύπου, η αντιμετώπιση του οποίου ποικίλλει με αρθρογραφία τόσο θετικών όσο και αρνητικών σχολίων.⁵⁵ Το 2001 δημιουργοί graffiti από την Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη πραγματοποίησαν εικαστική παρέμβαση σε δυο τρόλεϊ της Αθήνας στα πλαίσια της «ημέρας χωρίς αυτοκίνητο»⁵⁶ ενώ το διάστημα 2000 - 2003 η αστυνομία προέβη στις πρώτες συλλήψεις στα βαγόνια του Η.Σ.Α.Π.⁵⁷ Παράλληλα, το 2002 στο πλαίσιο της «Πολιτιστικής Ολυμπιάδας 2001 - 2004» υλοποιήθηκε το πρόγραμμα «Χρωμόπολις»,⁵⁸ με στόχο «να δοθεί μια ευκαιρία να ενημερωθεί το ευρύτερο κοινό πάνω στο τι μπορεί να προσφέρουν οι καλλιτέχνες μέσω της τέχνης του graffiti στην πόλη και στο συναίσθημα των ανθρώπων».⁵⁹ Επιπλέον, το Σεπτέμβριο του 2003, υπό την αιγίδα του Υπουργείου Πολιτισμού, σε συνεργασία με το Δήμο Πειραιά, το Ινστιτούτο Μελέτης Τοπικής Ιστορίας και της Ιστορίας

Βαση στο δημόσιο χώρο. Η ιδέα του «Πολιτιστικού τμήματος της Ελληνικής Επιτροπής για την Διεθνή Ύφεση και Ειρήνη» ήταν οι δήμοι να παραχωρήσουν διαθέσιμους χώρους για υπαίθρια ζωγραφική σε τοίχο, στην οποία θα συμμετείχαν καλλιτέχνες αλλά και οι κάτοικοι των περιοχών. Βλ. Ελληνική Επιτροπή για τη Διεθνή Ύφεση και Ειρήνη, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα, 1979, σ. 7.

51. Ιωσηφίδης Κ., Το graffiti στην Ελλάδα, το χρώμα της πόλης, Εκδόσεις Ακμή - Οξύ Ε.Π.Ε., Αθήνα, 1997, σ. 75, Ιωσηφίδης Κ., Γκραφ: Greek graffiti scene, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα, 2009, σ. 7.
52. Α.Ε. Προβολής της Ελληνικής Πολιτιστικής Κληρονομιάς, Chromopolis, Μια άλλη όψη του πολιτισμού, εκδ. ΤΥΡΙΚΟΝ Α.Ε., Επιμέλεια ύλης: Κυριάκος Ιωσηφίδης, 2004, σ. 62.
53. Ιωσηφίδης Κ., Το graffiti στην Ελλάδα, το χρώμα της πόλης, εκδ. Ακμή - Οξύ Ε.Π.Ε., Αθήνα, 1997, σ. 75.
54. Στο ίδιο και Ιωσηφίδης Κ., Το graffiti στην Ελλάδα (2), το χρώμα της πόλης, Εκδόσεις Ακμή - Οξύ Ε.Π.Ε., Αθήνα, 2000.
55. Ιωσηφίδης Κ., 1997, ό.π., σελ. 80.
56. Α.Ε. Προβολής της Ελληνικής Πολιτιστικής Κληρονομιάς, «Chromopolis, Μια άλλη όψη του πολιτισμού», εκδόσεις ΤΥΡΙΚΟΝ Α.Ε., Επιμέλεια ύλης: Κυριάκος Ιωσηφίδης, 2004, σ. 70.
57. Α.Ε. Προβολής της Ελληνικής Πολιτιστικής Κληρονομιάς, ό.π., σ. 66.
58. Κασιόδη Δ., Το graffiti ως πολιτισμικό στοιχείο. Κοινωνικές αναπαραστάσεις των δημιουργών και σημειολογία των έργων τους, Διπλωματική Εργασία, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Τομέας Νεοελληνικής Κοινωνίας, 2010, σ. 69.
59. Α.Ε. Προβολής της Ελληνικής Πολιτιστικής Κληρονομιάς, ό.π., σ. 74.

45. De Melker S., The history of American graffiti: From subway car to gallery, PBS, 2011.

46. Dennant, Urban Expression, Urban Assault, Urban Wildstyle, New York City Graffiti, Thames Valley University, London, 1997.

47. Austin J., Taking the Train: How Graffiti Art became an Urban Crisis in New York City, Νέα Υόρκη: Columbia University Press, 2001, σελ. 202.

48. Miller P.D, The city in public versus private. Total chaos: The art and aesthetics of hip-hop. New York: Basic Civitas, 2006.

49. Επιμέλεια κεφαλαίου: Καρυδάκη Γεωργία

50. Στις 21 και 28 Ιανουαρίου, 4 και 10 Φεβρουαρίου 1979 πραγματοποιήθηκε σε 21 επιφάνειες λ.χ. μάντρες από γήπεδα και σχολεία, μεσοτοιχίες, πλαινά κτιρίων, μια γέφυρα των ΕΗΣ και ένα υδατόπυργο (στη Ν. Ιωνία) (συνολικά σε 15 δήμους), η πρώτη οργανωμένη και με τη σύμφωνη γνώμη της πολιτείας εικαστική παρέμ-

των Επιχειρήσεων, με αποκλειστική χορηγία της εταιρείας «Ανώνυμος Εταιρεία Ελαιουργικών Επιχειρήσεων Ελαΐς», η ομάδα Carpe Diem υλοποίησε τοιχογραφία 150 τ.μ. με θέμα «Ελιά: Παγκόσμιο Σύμβολο Αθλητισμού, Πολιτισμού και Ειρήνης», στο εν λειτουργία διατηρητέο κτίριο της εταιρείας στην οδό Πειραιώς.⁶⁰

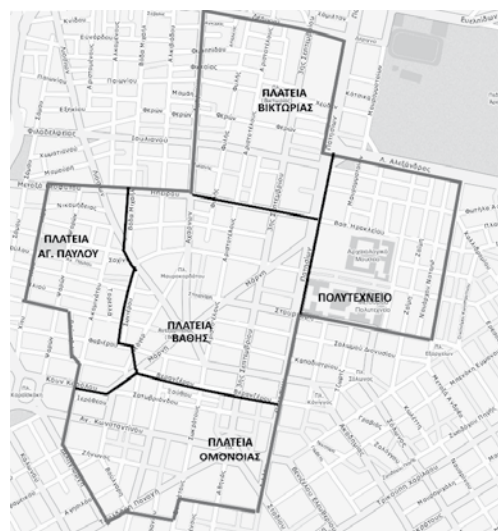
Ωστόσο, παράλληλα με την εξέλιξη του graffiti, επεκτάθηκαν και οι απόψεις ότι το graffiti αποτελεί αισθητική ρύπανση και βανδαλισμό.⁶¹ Μολαταύτα, και παρά τις αρνητικές αντιδράσεις, το 2011 το Υπουργείο Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κлиматικής Αλλαγής συνεργάστηκε με την Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών σε μια δράση - διαγωνισμό graffiti με σκοπό την εικαστική παρέμβαση στο δημόσιο χώρο, με ζωγραφική επί τυφλών όψεων σε κτίρια της Αθήνας.⁶² Στο πλαίσιο αυτό, ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα υπήρξε η παρουσίαση του προγράμματος από τον Πρύτανη της Ανωτάτης Σχολής Καλών Τεχνών, Γιώργο Χαρβαλιά, ο οποίος περιέγραψε τη σχέση των Ελλήνων με το δημόσιο χώρο, σε συνδυασμό με τις κοινωνικές συνθήκες της εποχής: «Όσον αφορά στην περίπτωση της Ελλάδας, στο πλαίσιο της βαθιάς οικονομικής κρίσης την οποία υφίσταται η χώρα, ο δημόσιος χώρος μοιάζει να πλήττεται, περισσότερο από ποτέ άλλοτε, από ένα διαρκώς εντεινόμενο κοινωνικό αίσθημα ματαιώσης, αμφισβήτησης και απαξίωσης...[...]Η υλοποίηση των τριών τοιχογραφιών έτυχαν πλατιάς και άμεσης θετικής αποδοχής, πρώτα από τους πολίτες και εν συνεχεία από τα media, ενώ η πραγματοποίησή τους συνέπεσε χρονικά με μια σειρά από εκρηκτικές εξελίξεις στο δημόσιο χώρο και σφοδρές ανατροπές στην πολιτική και την οικονομία».⁶³

Αξίζει να σημειωθεί, ωστόσο, ότι αν και τα graffiti που χαρακτηρίζονταν ως «street art» έτυχαν γενικής αποδοχής, δεν συνέβη το ίδιο με τα λεγόμενα «tags». Έτσι, στη Θεσσαλονίκη, τον Απρίλιο του 2013, η Πολιτιστική Εταιρεία Επιχειρηματιών Βορείου Ελλάδος σε συνεργασία με το Δήμο και πολίτες, ανέλαβε να καθαρίσει από τα graffiti, που έχουν τη μορφή «tags», μνημεία, δημόσια γλυπτά και χώρους ιστορικού και πολιτιστικού ενδιαφέροντος. Το παράδειγμα του Δήμου της Θεσσαλονίκης ακολούθησε και ο Δήμαρχος της Αθήνας, Γιώργος Καμίνης, όταν τον Αύγουστο του 2013 η Διεύθυνση Καθαριότητας και Ανακύκλωσης οργάνωσε εκστρατεία καθαρισμού δημόσιων και ιδιωτικών κτιρίων επί της οδού Αθηνάς, Σταδίου, Πανεπιστημίου και Ερμού. Τέλος, το Μάρτιο του 2015, το graffiti στο κτίριο του Πολυτεχνείου προκάλεσε την έντονη αντίδραση της πολιτείας, της ακαδημαϊκής κοινότητας και της κοινωνίας.⁶⁴

Συνοψίζοντας, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η εξέλιξη του graffiti στην ελληνική πραγματικότητα φαίνεται να συμβαδίζει με τις ιστορικές, κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές εξελίξεις της χώρας και η μορφή του να ποικίλλει, από τα μη νόμιμα «tags» και «throw-ups», τα οποία υλοποιούν οι νεότεροι δημιουργοί και συνήθως χαρακτηρίζονται ως βανδαλισμός, έως τις νόμιμες τοιχογραφίες τύπου «murals», τις οποίες δημιουργούν οι παλαιότεροι και έμπειροι street artists και τα οποία αντιμετωπίζονται ως «έργα τέχνης».

Β. Εμπειρική διερεύνηση των χαρακτηριστικών περιβαλλοντικής και κοινωνικής υποβάθμισης

Η έρευνα πεδίου πραγματοποιήθηκε την περίοδο 15/03-11/05 του 2016 σε πέντε όμορες περιοχές του Κέντρου της Αθήνας που οριοθετούνται με επίκεντρο: την πλατεία Ομονοίας, την πλατεία Βάθης, την πλατεία Ιερού Ναού Αποστόλου Παύλου, την πλατεία Βικτωρίας και την περιοχή Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου. Η επιλογή των περιοχών έγινε στη βάση της γεωγραφικής τους θέσης και των εκεί εγκαταστημένων δραστηριοτήτων που τις εντάσσουν στο κέντρο της Αθήνας. Ωστόσο, αντιπροσωπεύουν το τμήμα του κέντρου της πρωτεύουσας που έχει εντονότερα τα σημάδια της κοινωνικής και περιβαλλοντικής «αταξίας» και υποβάθμισης και για το λόγο αυτό αποτέλεσαν και αντικείμενο της παρούσας μελέτης. Τα γεωγραφικά όρια των περιοχών της έρευνας, διαμορφώθηκαν γύρω από τα κεντρικά σημεία της κάθε συνοικίας, όπως προκύπτει από τον παρακάτω χάρτη.

Χάρτης περιοχών έρευνας

Για την υλοποίηση της έρευνας πεδίου μία ερευνητική ομάδα προέβη σε επιτόπια παρατήρηση και καταγραφή των graffiti (είδος και συχνότητα εμφάνισης graffiti ανά περιοχή) σε συνδυασμό με τυχόν στοιχεία περιβαλλοντικής και κοινωνικής υποβάθμισης στις υπό διερεύνηση περιοχές καθώς και στη χαρτογράφηση αυτών. Η επιτόπια παρατήρηση σε κάθε περιοχή έλαβε χώρα τόσο κατά τις πρωινές και μεσημεριανές ώρες όσο και κατά τις απογευματινές και βραδινές. Η δεύτερη ερευνητική ομάδα προέβη, σε πρώτη φάση, σε επιτόπια παρατήρηση των υπό έρευνα περιοχών και των πέριξ αυτών οδών καθώς και σε χαρτογράφηση των ιδιαίτερων περιβαλλοντικών και κοινωνικών χαρακτηριστικών της κάθε περιοχής. Η επιτόπια παρατήρηση σε κάθε περιοχή έλαβε χώρα τόσο κατά τις πρωινές και μεσημεριανές ώρες όσο

60. Κατσίδη Δ., ό.π., σ. 71.

61. Μεταξάς Γ., «Ανελεύθερη γραφή», Επενδυτής, από Μάινα Άννα (2006), «το γκράφιτι ως ενεργό στοιχείο του αστικού τοπίου, Αντισυμβατική και αυθόρμητη εικαστική έκφραση, ή υποκουλούρα και βανδαλισμός», Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Αρχιτεκτονική - Σχεδιασμός Χώρου, Κατεύθυνση: Πολεοδομία - Χωροταξία, 2006, σ. 19, Ρηγόπουλος Δημήτρης (2010), «Αθήνα της τέχνης και της μουτζούρας», Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, Αθήνα / 25.07.2010.

62. Iefimerida (2011), «Το γκράφιτι αλλάζει τις γκρίζες όψεις των αθηναϊκών κτιρίων», Αθήνα / 07.10.2011.

63. Υ.Π.Ε.Κ.Α., Α.Σ.Κ.Τ. (2011), «Εικαστικές παρεμβάσεις στον Δημόσιο Χώρο, Ζωγραφική επί των Τυφλών Όψεων Κτιρίων της Αθήνας», εκδόσεις Δεκάλογος, γραφικές τέχνες, Αθήνα, σ. 14-17.

64. Η εφημερίδα των συντακτών (2015), «Το γκράφιτι βανδάλισε το Πολυτεχνείο», 09.03.2015. Ναυτεμπορική (2015), «Εισαγγελική παρέμβαση για το γκράφιτι στο Πολυτεχνείο», 09.03.2015.

και κατά τις απογευματινές και βραδινές. Σε δεύτερη φάση, συμπληρώθηκαν 150 ερωτηματολόγια με προσωπική συνέντευξη σε κατοίκους και καταστηματαρχές ή εργαζόμενους των υπό έρευνα περιοχών (30 σε κάθε περιοχή). Στο παρόν άρθρο παρουσιάζεται μέρος των ερευνητικών πορισμάτων καθώς η επεξεργασία του συνόλου των δεδομένων σχετικά με τα στοιχεία περιβαλλοντικής και κοινωνικής υποβάθμισης δεν έχει ολοκληρωθεί.

Επισημαίνεται ότι και στις δύο έρευνες πεδίου που περιλαμβάνει η παρούσα μελέτη, η κατηγορία graffiti αναφέρεται σε όλα τα είδη τους.

Β.1. Η εικόνα των graffiti και των στοιχείων κοινωνικής και περιβαλλοντικής υποβάθμισης ανά περιοχή⁶⁵

Η εικόνα των περιοχών έρευνας που προέκυψε από την επίτοπια παρατήρηση αναφορικά με τα graffiti και τα στοιχεία περιβαλλοντικής και κοινωνικής υποβάθμισης είναι η εξής:

Β.1.α Πλατεία Ομονοίας

Η πλατεία Ομονοίας μία από τις πλέον κεντρικές πλατείες της Αθήνας, αποτελεί τόπο συγκέντρωσης μεγάλου αριθμού ανθρώπων, διαφορετικής εθνικής προέλευσης και κοινωνικοοικονομικού status. Ο εμπορικός και οικονομικός χαρακτήρας της εξηγεί τη μεγάλη ανάπτυξη των σχετικών δραστηριοτήτων και την αντίστοιχη πληθυσμιακή κινητικότητα επί της πλατείας. Ωστόσο, η εικόνα αλλάζει στους μη κεντρικούς δρόμους, προς την πλευρά της πλατείας Βάθης, Βικτωρίας και Αγ. Κωνσταντίνου, όπου είναι περισσότερο ή λιγότερο εμφανές το στοιχείο της εγκατάλειψης.

Αντιστρόφως ανάλογη με την εμπορική και οικονομική δραστηριότητα είναι η έκταση των graffiti στην περιοχή, των οποίων ο αριθμός είναι αισθητά μεγαλύτερος στα σημεία με εντονότερα τα στοιχεία κοινωνικής και περιβαλλοντικής υποβάθμισης. Τα είδη τους ποικίλλουν, όμως η κατηγορία με το υψηλότερο ποσοστό συχνότητας είναι αυτή των «tags». Συναντώνται σε διάφορα σημεία, όπως για παράδειγμα σε ρολά καταστημάτων, κάδους απορριμμάτων και τοίχους και γενικά σε σημεία με ελάχιστο φωτισμό, μικρή πληθυσμιακή κινητικότητα, απουσία αστυνόμευσης και κλειστά καταστήματα, γεγονός που αντανakλά προφανώς τον παράνομο χαρακτήρα τους. Το είδος που είναι επίσης διαδεδομένο στην περιοχή είναι εκείνο των «συνθημάτων» πολιτικού περιεχομένου. Συναντώνται τόσο σε απόμερα όσο και σε κεντρικά σημεία της περιοχής και σε τράπεζες και φαίνεται ότι αντανακλούν την ανοχή ή την απουσία του επίσημου κοινωνικού ελέγχου. Άξιο αναφοράς αποτελεί το κτίριο του ΟΚΑΝΑ επί της οδού 3ης Σεπτεμβρίου πλησίον του οποίου βρίσκονται εκδοόμενες γυναίκες και χρήστες ναρκωτικών που προβαίνουν σε δημόσια χρήση κυρίως στους παράδρομους όπου η κυκλοφορία πεζών είναι μειωμένη λόγω και της απουσίας εμπορικών καταστημάτων. Στο σημεία αυτά καταγράφονται πολλά συνθήματα και «στίχοι-λέξεις-φράσεις» που σχετίζονται με το ρόλο του ΟΚΑΝΑ και τα ναρκωτικά. Τέλος, στην ευρύτερη περιοχή της Ομόνοιας εκπροσωπείται και η κατηγορία των «stencil», τα οποία δεδομένου ότι αποτυπώνονται σε ελάχιστο χρόνο εμφανίζονται ακόμη και σε πολυσύχναστα σημεία, χωρίς απαραίτητα να συνδέονται με κάποια μορφή κοινωνικής υποβάθμισης παρά μόνο με κάποιες μορφές περιβαλλοντικής υποβάθμισης, σε ορισμένες περι-

πτώσεις, όπως είναι για παράδειγμα η έντονη αφισκοκόλληση. Αξίζει, επίσης, να αναφερθεί ότι το αστυνομικό τμήμα Ομονοίας βρίσκεται πλησίον των σημείων αυτών, επί της οδού Βερανζέρου.

Β.1.β. Πλατεία Βάθης

Η όμορη με την περιοχή της πλατείας Ομονοίας, πλατεία Βάθης, είναι μια κεντρική περιοχή που θεωρείται υποβαθμισμένη λόγω της παράνομης πορνείας και της διακίνησης ναρκωτικών. Η εμπορική της δραστηριότητα είναι μικρή και κατοικείται κυρίως από αλλοδαπούς, οι οποίοι λειτούργουν και τα περισσότερα -από τα λιγοστά- καταστήματα εμπορίου ή εστίασης. Την παραπάνω εικόνα συμπληρώνουν παλιά εγκαταλελειμμένα κτίρια, απορρίμματα και έντονη κατά τόπους αφισκοκόλληση. Αναφορικά με τα graffiti που συναντώνται στην εν λόγω περιοχή, θα πρέπει να αναφερθεί ότι, όπως συμβαίνει και σε άλλες πλατείες του κέντρου της Αθήνας, είναι λιγότερα επί της πλατείας και αισθητά περισσότερα στους δρόμους που την περιβάλλουν. Εντοπίζονται πολλά «συνθήματα» με περιεχόμενο που εκδηλώνει μια γενικότερη αντίσταση στην εξουσία και το κατεστημένο (π.χ. «ξύλο στους φασίστες και τα αφεντικά τους», οδός Καπνοκοπτηρίου), ενώ δεν αποκλείεται οι δημιουργοί τους να είναι, ενίοτε, αλλοδαποί (π.χ. «fire to Amygdaleza», οδός Λιοσίων). Ξενόγλωσσα graffiti συναντώνται επίσης και στην περίπτωση των «tags», που αποτελούν την καλλιτεχνική υπογραφή του δημιουργού και φέρουν ορισμένες φορές αραβικούς χαρακτήρες. Τα «tags» παρατηρούνται σε διάφορες επιφάνειες και σημεία, σε δρόμους με ελλιπή δημόσιο φωτισμό, με χαμηλή κινητικότητα πληθυσμού και με έντονη την παρουσία εκδομένων γυναικών ή και χρηστών ναρκωτικών. Στους ίδιους δρόμους που περιβάλλουν την πλατεία παρατηρούνται επίσης «στίχοι-λέξεις-φράσεις» και «stencil» με κοινωνικό κατά βάση περιεχόμενο. Τέλος, στη συμβολή των οδών 3ης Σεπτεμβρίου και Μάρνης εντοπίζεται πληθώρα graffiti με τη μορφή του «street art», με ενδεικτική την περίπτωση εγκαταλελειμμένου κτιρίου, οι τοίχοι του οποίου είναι γεμάτοι από διάφορα σχέδια «street art», καθώς επίσης και από αφίσες.

Β.1. γ. Πλατεία Αγίου Παύλου

Η πλατεία του Αγίου Παύλου αν και δεν αποτελεί μια από τις κεντρικές πλατείες του σύγχρονου αθηναϊκού κέντρου, ωστόσο, χαρακτηρίζεται από υψηλή κινητικότητα πεζών και οχημάτων, με έντονη παρουσία πολλών αλλοδαπών και μεταναστών. Είναι όμορη της προηγούμενης περιοχής της πλατείας Βάθης και πλησίον του συγκοινωνιακού κόμβου του Σταθμού Λαρίσης. Η περιοχή του Αγίου Παύλου δίνει την αίσθηση «γειτονιάς» με την παρουσία πολλών οικογενειών, αλλά και μικρομεσαίων καταστημάτων. Όσο απομακρύνεται κανείς από την κεντρική πλατεία, εμφανίζονται σποραδικά, τόσο στοιχεία graffiti όσο και στοιχεία υποβάθμισης. Η πρώτη σε συχνότητα εμφάνισης κατηγορία graffiti της περιοχής είναι τα «tags». Έχουν αποτυπωθεί σε πεζούλια, ρολά καταστημάτων, αλλά και τοίχους κατοικιών όπου μπορούν να γίνουν ορατά από τους διερχόμενους, ώστε να γίνει αισθητή η παρουσία του δημιουργού στην περιοχή. Συνήθως, τα «tags» της περιοχής εντοπίζονται σε σημεία με έντονη έλλειψη καθαριότητας, κτίρια ερειπωμένα ή παραμελημένα και ανεπαρκή δημόσιο φωτισμό. Επόμενη πιο συχνά εμφανιζόμενη κατηγορία graffiti είναι αυτή των «συνθημάτων». Τα «συνθήματα» έχουν πολιτικό περιεχόμενο και εντοπίζονται κυρίως σε τοίχους, αλλά και στον περίβολο της εκκλησίας του Αγίου Παύλου. Η τρίτη σε συχνότητα εμφάνισης κατηγορία graffiti είναι αυτή των «στίχων/λέξεων/φράσε-

65. Επιμέλεια Κεφαλαίου: Παπαδόπουλος Παναγιώτης, Πεπόνη Αγγελική, Σπηλιωτοπούλου Χριστίνα

ων». Αποτυπώνονται, κυρίως, σε τοίχους κτιρίων, σε δρομάρια που απέχουν από την κεντρική πλατεία και τα οποία συνοδεύονται από έλλειψη φωτισμού και έντονη ύπαρξη απορριμμάτων. Αξίζει να σημειωθεί πως όλα τα δείγματα της κατηγορίας αυτής συγκεντρώνονται αποκλειστικά στην οδό Σελλασίας. Η τελευταία κατηγορία graffiti της περιοχής του Αγίου Παύλου εκπροσωπείται από μόλις ένα δείγμα «*street art*» στην οδό Σαχίνη, μέσα σε μια παιδική χαρά, το οποίο πιθανόν να δημιουργήθηκε κατά παραγγελία, λόγω και της συμβατότητάς του με το χώρο. Δεν συνοδεύεται από κάποιο στοιχείο υποβάθμισης. Τέλος, αξίζει να αναφερθεί πως στην περιοχή δεν εντοπίστηκε κανένα δείγμα graffiti της κατηγορίας «*stencil*».

Β.1.δ. Πλατεία Βικτωρίας

Η πλατεία Βικτωρίας αποτελεί ένα από τα κεντρικότερα σημεία της Αθήνας. Αποτελεί συγκοινωνιακό κόμβο και έχει σημαντική εμπορική δραστηριότητα. Παράλληλα, σηματοδοτεί μια περιοχή κατοικίας, γνωστή για την παλαιά αστική αίγλη της, την οποία δεν φαίνεται να διατηρεί πλέον. Τούτο γίνεται εμφανές κατά την περιήγηση στην πέριξ περιοχή, όπου απαντάται συνδυασμός graffiti και στοιχείων κοινωνικής και περιβαλλοντικής υποβάθμισης.

Το είδος graffiti που συναντάται συχνότερα και σε αυτήν την περιοχή είναι τα «*tags*». Μπορεί να είναι μικρός ο αριθμός επί της πλατείας, εξαιτίας της ύπαρξης χώρων εστίασης και καταστημάτων, όμως τα «*tags*» κατακλύζουν κυριολεκτικά τη γύρω περιοχή και εμφανίζονται σε ιδιωτική (τοίχους και εισόδους πολυκατοικιών, μπαλκόνια, παράθυρα, ρολά καταστημάτων) και δημόσια περιουσία (είσοδος μετρό, παγκάκια, πεζοδρόμια, τοίχους δημόσιων κτηρίων). Αξιοσημείωτη είναι η πυκνότητά τους στην είσοδο του μετρό, έξω από το Οικονομικό Πανεπιστήμιο επί της Πατησίων αλλά και σε αρκετά σημεία της 3ης Σεπτεμβρίου, όπου αναμειγνύονται με αφισοκόλληση και εν γένει ρύπανση. Στην περιοχή, συνυπάρχουν με την πληθώρα των «*tags*» και οι δραστηριότητες του παρεμπορίου (28ης Οκτωβρίου) και της πορνείας (οδός Φυλής). Εντούτοις, «*tags*» εμφανίζονται και σε οδούς με χαμηλότερη πληθυσμιακή κινητικότητα και έλλειψη φωτισμού, με αποτέλεσμα να συμπεραίνουμε ότι η αποτύπωσή τους δεν εξαρτάται από το πόσο πολυσύχναστο είναι ένα σημείο, αλλά από την ταχύτητα αποτύπωσης του εν λόγω graffiti σε συνδυασμό με την απουσία ή την ανοχή των μηχανισμών κοινωνικού ελέγχου (η αστυνόμευση της περιοχής είναι υποτυπώδης).

Σε πολύ μικρότερο βαθμό εμφανίζεται η κατηγορία των «*συνθημάτων*» πολιτικού περιεχομένου, τα οποία βρίσκονται συνήθως στο ίδιο σημείο με τα «*tags*», κυρίως, επί των δύο κεντρικών λεωφόρων και τα οποία συχνά επαναλαμβάνονται, δημιουργώντας την αίσθηση ότι ο δημιουργός επιθυμεί να αφήσει ένα «*στίγμα*» στην περιοχή. Εξαιρετικά μικρός είναι ο αριθμός των «*στίχων/λέξεων/φράσεων*» και των «*stencil*» που βρίσκονται διάσπαρτα σε σημεία όπου συνήθως υπάρχει έντονη αφισοκόλληση, ενώ στην κατηγορία των «*street art*» βρέθηκαν ελάχιστα δείγματα, γεγονός που υποδηλώνει ότι τα graffiti της περιοχής έχουν περισσότερο χροιά υποβάθμισης παρά καλλιτεχνικής έκφρασης.

Β.1.ε. Πολυτεχνείο

Το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, βρίσκεται σε πολύ κεντρικό σημείο, πλησίον της πλατείας Ομονοίας και σε μικρή απόσταση από την πλατεία Βικτωρίας αλλά και εκείνη των Εξαρχείων. Αποτελεί αρχιτεκτονικό και ιστορικό σύμβολο της Αθήνας, αφού συγκαταλέγεται στα παλαιότερα εκ-

παιδευτικά ιδρύματα της χώρας, με σημαντική επιστημονική συμβολή αλλά και έντονο πολιτικό χαρακτήρα λόγω της εξέγερσης που οδήγησε στην πτώση της δικτατορίας.

Ως χώρος έκφρασης και δημιουργίας, φιλοξενεί παραδοσιακά μεγάλο αριθμό graffiti. Ωστόσο, τόσο το ίδιο το κτίριο όσο και η ευρύτερη περιοχή παρουσιάζει, τα τελευταία χρόνια, έντονα στοιχεία παραμέλησης που συνδυάζονται με μορφές κοινωνικής και περιβαλλοντικής υποβάθμισης. Και εν προκειμένω, τα «*tags*» αποτελούν τη συνηθέστερη και πολυπληθέστερη κατηγορία graffiti, που συναντάται στην περιοχή. Τα «*tags*» εντοπίζονται σε τοίχους, πόρτες, ρολά εντός του χώρου του Πολυτεχνείου, γύρω από αυτό, αλλά και σε γύρω δρόμους της ευρύτερης περιοχής. Σε πολλά σημεία, συνοδεύονται με έντονη αφισοκόλληση, βανδαλισμούς και έντονη έλλειψη καθαριότητας, ενώ σε σημεία όπως η οδός Τσιτσα, συνυπάρχουν με σημάδια χρήσης ναρκωτικών, όπως χρησιμοποιημένες σύριγγες. Ακολουθεί η κατηγορία των «*street art*», τα οποία βρίσκονται κυρίως στον προαύλιο χώρο του Πολυτεχνείου. Επόμενη κατηγορία είναι αυτή των «*συνθημάτων*», τα οποία εκφράζουν πολιτικά και κοινωνικά κυρίως μηνύματα κατά της εξουσίας και του κρατικού μηχανισμού και συναντώνται και αυτά στην πλειονότητά τους μέσα στον προαύλιο χώρο του Πολυτεχνείου, χωρίς να συνοδεύονται από κάποιο στοιχείο κοινωνικής ή περιβαλλοντικής υποβάθμισης. Σε μικρότερη συχνότητα, συγκριτικά με τις υπόλοιπες κατηγορίες, απαντώνται graffiti που ανήκουν είτε στην κατηγορία των «*στίχων-λέξεων-φράσεων*» και εμφανίζονται κυρίως μέσα στον προαύλιο χώρο του Πολυτεχνείου είτε στην κατηγορία «*stencil*». Και οι δύο τελευταίες κατηγορίες graffiti δεν συνοδεύονται από κάποιο είδος έντονης υποβάθμισης.

Β.2. Εμπειρική διερεύνηση των χαρακτηριστικών περιβαλλοντικής και κοινωνικής υποβάθμισης⁶⁶

Το ερωτηματολόγιο συμπληρώθηκε από 150 άτομα συνολικά (30 άτομα ανά περιοχή), κατά τρόπο ώστε να υπάρχει όσο το δυνατόν μεγαλύτερη αντιπροσώπευση της κάθε συνοικίας στο σύνολό της. Βασικό κριτήριο για τη συμμετοχή των ερωτώμενων στην έρευνα ήταν η τριετής τουλάχιστον διαμονή ή εργασία στην περιοχή ώστε να είναι σε θέση να αξιολογήσουν τα περιβαλλοντικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά που επικρατούν στην περιοχή κατοικίας ή εργασίας τους. Ανάλογα με το φύλο, ο πληθυσμός της έρευνας αποτελείται κατά 58% από άνδρες και 42% από γυναίκες. Η μεγαλύτερη αντιπροσώπευση των ανδρών θα μπορούσε να αποδοθεί στον εμπορικό χαρακτήρα των υπό έρευνα περιοχών δεδομένου ότι οι καταστηματάρχες/εργαζόμενοι αντιπροσωπεύουν το 70% των συμμετεχόντων, σε αντίθεση με τους κατοίκους οι οποίοι συμμετέχουν σε ποσοστό 30%. Ο μέσος όρος ηλικίας των δειγμάτων υπολογίστηκε στα 47,6 έτη. Όσον αφορά την εθνικότητα των ερωτηθέντων, στην πλειονότητά τους πρόκειται για Έλληνες (88%), ενώ αναφορικά με το μορφωτικό τους επίπεδο, το 43,4% διαθέτει ανώτατη εκπαίδευση (30,7% απόφοιτοι Α.Ε..Ι και 12,7% απόφοιτοι Τ.Ε.Ι.), το 48% μέση (10% απόφοιτοι Γυμνασίου και 38% απόφοιτοι Λυκείου) ενώ το 8,7% χαμηλή (6,7% απόφοιτοι Δημοτικού και 2,0% καμία σχολική μόρφωση). Τέλος, όσον αφορά στην οικονομική τους, σε ποσοστό 12% την χαρακτήρισαν ως καλή

66. Η επιμέλεια του εν λόγω κεφαλαίου παραμένει στην επιστημονικά υπεύθυνη Καθηγήτρια Χ.Ζαραφωνίτου και τη συντονίστρια της έρευνας Δρ.Ε.Κοντοπούλου. Συνεργασία και συλλογή ερευνητικών δεδομένων: Ανίση Έλλη, Γεώργια Αντωνία και Φλεριανός Ελευθέριος.

ή πολύ καλή, σε ποσοστό 45,3% ως μέτρια και σε ποσοστό 42,7% ως κακή ή πολύ κακή.

Η έως τώρα ερευνητική εμπειρία στην περιφέρεια της ελληνικής πρωτεύουσας έχει καταδείξει τη συσχέτιση της ανασφάλειας και της θυματοποίησης με το κέντρο της Αθήνας⁶⁷, ενώ η αιτιολόγηση των στοιχείων κοινωνικής υποβάθμισης, βάσει προγενέστερων ερευνών στην Αθήνα και διεθνώς⁶⁸ αναδεικνύει τα στοιχεία της περιβαλλοντικής και κοινωνικής υποβάθμισης ή αταξίας (physical/social disorder)⁶⁹ ως προσδιοριστικά της πρόσληψης της ποιότητας ζωής στην περιοχή⁷⁰.

B.2.1. Αναφερόμενα στοιχεία κοινωνικής υποβάθμισης

Στο πλαίσιο καταγραφής των στοιχείων που συνθέτουν την έννοια της κοινωνικής 'αταξίας' ή υποβάθμισης, σύμφωνα με την επιστημονικά δόκιμη ορολογία κατά τα εισαγωγικά προεκτεθέντα, στα οποία συγκαταλέγονται και κατηγορίες ποινικών αδικημάτων που εντάσσονται στη λεγόμενη 'εγκληματικότητα του δρόμου', οι συμμετέχοντες αναφέρονται στα εν λόγω χαρακτηριστικά ανάλογα με τη συχνότητα εντοπισμού τους, απαντώντας στην ερώτηση «Ποιες από τις παρακάτω δραστηριότητες λαμβάνουν χώρα στην περιοχή σας και με ποια συχνότητα;»⁷¹. Στην παρακάτω ταξινόμηση παρατίθενται μόνο οι απαντήσεις τους «συχνά ή μερικές φορές», οι οποίες ιεραρχούνται βάσει της παρακάτω ταξινόμησης:

1. Δημόσια χρήση ναρκωτικών (96,0%), Επαιτεία (94,6%), Πρόσφυγες/μετανάστες (94,0%), Άστεγοι (90,6%)
2. Διακίνηση ναρκωτικών (85,3%), Παρεμπόριο (82,9%), Κλοπές προσωπικών αντικειμένων (80,9%)
3. Διαρρήξεις (75,5%), Δημόσια κατανάλωση οινόπνευματων (74,2%),
4. Πορνεία (63,5%),
5. Βανδαλισμοί (59,7%), Κλοπές αυτοκινήτων (57,2%), Ληστείες (50,4%),
6. Επιθέσεις (37,9%)

Στο σύνολο των περιοχών διαπιστώνεται ότι η δημόσια χρήση ναρκωτικών παρουσιάζει εξαιρετικά υψηλά ποσοστά αναφοράς παντού, με την πλατεία Βάθης και Αγίου

Παύλου να καταγράφουν 100%. Ομοίως πολύ υψηλό είναι το ποσοστό αναφοράς της *επαιτείας* σε όλες τις περιοχές της έρευνας, με ελαφρώς μικρότερη αναφορά στην πλατεία Βικτωρίας (90,0%) ενώ στην κατηγορία των *προσφύγων/μεταναστών*, η πλατεία Βικτωρίας κατέγραψε το μεγαλύτερο ποσοστό (100%). Όσον αφορά το φαινόμενο των *αστέγων* το οποίο αναφέρεται σε όλες τις περιοχές έρευνας σε πολύ υψηλό ποσοστό, καταγράφεται σε σχετικά μετριασμένο στις περιοχές της πλατείας Βάθης (83,3%) και πλατείας Βικτωρίας (86,6%). Παράλληλα, η αναφορά του *παρεμπορίου* είναι συχνότερη στην πλατεία Βάθης (96,6%) και μικρότερη στην πλατεία Αγ.Παύλου (66,7%) ενώ οι *κλοπές προσωπικών αντικειμένων* σχεδόν ισοκατανέμονται και οι διαφορές μεταξύ περιοχών είναι πολύ μικρές. Η αναφορά των *διαρρήξεων* είναι παντού υψηλή αλλά αγγίζει το μεγαλύτερο ποσοστό της στην πλατεία Βικτωρίας (96,6%) και το μικρότερο στην Ομόνοια (50,0%). Αντιστραμμένη παρουσιάζεται η εικόνα όσον αφορά στη *δημόσια κατανάλωση οινόπνευματων*, η οποία παρουσιάζεται περισσότερο διαδεδομένη στην Ομόνοια (83,3%) και λιγότερο στο Πολυτεχνείο (65,5%), με προφανή τη συσχέτιση με τον κατοικησιμο ή μη χαρακτήρα της κάθε περιοχής. Η πολύ διαδεδομένη *πορνεία*, αναφέρεται με χαμηλότερο ποσοστό στο Πολυτεχνείο (28,5%) και με το υψηλότερο ποσοστό αναφοράς στην πλατεία Βάθης (82,8%). Αρκετές είναι οι αναφορές περί *βανδαλισμών*, με συχνότερη την αναφορά τους στην Ομόνοια (72,4%) ενώ οι *κλοπές αυτοκινήτων* αναφέρονται κυρίως στην πλατεία Βικτωρίας (72,4%) και πλατεία Αγ.Παύλου (70,0%). Τέλος, οι *ληστείες* είναι συχνότερα αναφερόμενες στο Πολυτεχνείο (62,1%) και στην πλατεία Βικτωρίας (58,6%) ενώ οι *επιθέσεις* αναφέρονται συχνότερα στην πλατεία Ομοιοίας (48,1%) και Αγ.Παύλου (40,0%).

B.2.2. Αναφερόμενα στοιχεία περιβαλλοντικής υποβάθμισης

Στην ερώτηση «Δηλώστε ποια από τα παρακάτω χαρακτηρίζουν την περιοχή σας και με ποια συχνότητα;» που διερευνά ενδεχόμενη πρόσληψη περιβαλλοντικής υποβάθμισης, οι απαντήσεις «συχνά ή μερικές φορές» κατανέμονται στο σύνολο των περιοχών έρευνας, βάσει της συχνότητας αναφοράς τους, ως εξής:

1. Κλειστά μαγαζιά (95,3%), εγκαταλελειμμένα κτίρια (90,4%)
2. Παραμελημένα κτίρια/δρόμοι (86,3%), graffiti (85,3%)
3. Θόρυβοι (82,6%), σκουπίδια στους δρόμους (80,7%)
4. Ελλιπής δημόσιος φωτισμός (56%)

Σύμφωνα με τις παραπάνω απαντήσεις, προκύπτει η μεγαλύτερη αναφορά στα *κλειστά μαγαζιά* που καταγράφονται με ιδιαίτερα υψηλά ποσοστά σε όλες τις περιοχές έρευνας, εφόσον αποτελούν μια πραγματικότητα για το κέντρο της Αθήνας. Ωστόσο, το ποσοστό αναφοράς φθάνει 100% στο Πολυτεχνείο και στην πλατεία Βάθης. Παράλληλα, καταγράφονται με πολύ υψηλά ποσοστά αναφοράς τα *εγκαταλελειμμένα κτίρια*, με υψηλότερα εκείνα στην πλατεία Ομοιοίας (96,5%). Η *παραμέληση κτιρίων και δρόμων* αναφέρεται συχνότερα στην πλατεία Βάθης (96,6%) ενώ τα *graffiti* φθάνουν το 100% στην περιοχή του Πολυτεχνείου. Οι *θόρυβοι* καταγράφουν το υψηλότερο ποσοστό αναφοράς στην περιοχή του Πολυτεχνείου και της πλατείας Βάθης (90,0% αντίστοιχα). Τέλος, η πλατεία Ομοιοίας αναφέρεται με το μεγαλύτερο ποσοστό *σκουπιδιών στους δρόμους* (90,0%) και τον *ελλιπέστερο φωτισμό* (75,9%), προφανώς στους περίξ αυτής δρόμους.

67. Zarafonitou Ch., (2011). "Fear of crime in contemporary Greece: Research evidence", in Ch.Zarafonitou (Guest Editor), Special Issue: *Fear of crime. A comparative approach in the European context*", *CRIMINOLOGY*, pp.50-63.

68. Ζαραφώνιτου Χ. (2015). «Ενδοαστιακή κατανομή του εγκλήματος και της ανασφάλειας υπό το πρίσμα της Περιβαλλοντικής Εγκληματολογίας», στο: Χ.Ζαραφώνιτου και Ε.Χρυσόχοου, *Υπάρχουν ghettos στο κέντρο της Αθήνας; Εγκληματολογική διερεύνηση των κοινωνικών στάσεων και αναπαραστάσεων*, Χ.Ζαραφώνιτου (Διευθ. Έκδ.) *Εγκληματολογικές Μελέτες/Criminological Studies*, Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών Εγκληματολογίας Παντείου Πανεπιστημίου, Τ. 1, Αθήνα, σ.σ. 13-23, ελληνικά-αγγλικά.

69. Σύμφωνα με την προαναφερθείσα στην 'Εισαγωγή' του παρόντος σχετική Βιβλιογραφία.

70. Ζαραφώνιτου Χ και Ε.Χρυσόχοου (2015). *Υπάρχουν ghettos στο κέντρο της Αθήνας; Εγκληματολογική διερεύνηση των κοινωνικών στάσεων και αναπαραστάσεων*, Χ.Ζαραφώνιτου (Διευθ. Έκδ.) *Εγκληματολογικές Μελέτες/Criminological Studies*, Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών Εγκληματολογίας Παντείου Πανεπιστημίου, Τ. 1, Αθήνα, ελληνικά-αγγλικά,

71. Οι προσφερόμενες απαντήσεις ήταν: *Συχνά, Μερικές φορές, Σπάνια, Ποτέ, Δεν ξέρω-Δεν απαντώ*.

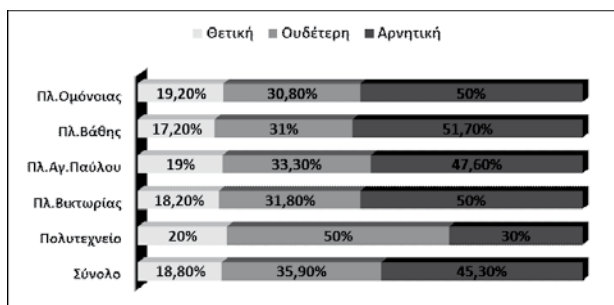
Ειδικά για τα graffiti, η έρευνα επικεντρώθηκε στις διαστάσεις που τους αποδίδουν οι κάτοικοι καθώς και στις απόψεις τους σχετικά με αυτά. Όπως προκύπτει από το γράφημα που ακολουθεί (γράφημα 1) το φαινόμενο των graffiti απεικονίζεται ιδιαίτερα διαδεδομένο σε όλες τις περιοχές του κέντρου της ελληνικής πρωτεύουσας. Ωστόσο, οι περιοχές με χαρκτήρα κυρίως κατοικίας, όπως η πλατείες Βικτωρίας και Αγ. Παύλου, παρουσιάζουν σχετικά μικρότερο ποσοστό αναφοράς αλλά, ούτως ή άλλως, πολύ υψηλό (73,3% & 70% αντίστοιχα).

Γράφημα 1: Συχνότητα graffiti

Όπως προκύπτει από το γράφημα 2, στο οποίο απεικονίζεται η άποψη όσων δήλωσαν ότι παρατηρούν *συχνά ή μερικές φορές* graffiti στην περιοχή κατοικίας ή εργασίας τους, οι αρνητικές απόψεις κυριαρχούν σε όλες τις περιοχές έρευνας. Έπονται οι ουδέτερες απόψεις, με εξαίρεση την περιοχή του Πολυτεχνείου, όπου η ουδέτερη άποψη είναι η κρατούσα. Αξίζει να επισημανθεί ότι στην περιοχή αυτή η συχνότητα αναφοράς του φαινομένου των graffiti ανήλθε σε ποσοστό 100%.

Γράφημα 2: Άποψη για τα graffiti

B.2.3. (Αν)ασφάλεια

Η εικόνα της ανασφάλειας προκύπτει από τις απαντήσεις στο ερώτημα «Πόσο ασφαλής αισθάνεστε όταν κυκλοφορείτε μόνος/η στην περιοχή όταν βραδιάζει;», στο οποίο 54,5% του συνόλου των ερωτηθέντων απάντησε ότι αισθάνεται λίγο ή καθόλου ασφάλεια. Το υψηλότερο ποσοστό ανασφάλειας καταγράφεται στην περιοχή της πλατείας Αγ. Παύλου (69,2%), όπου καταγράφηκαν και τα υψηλότερα επίπεδα πρόσληψης του μελλοντικού κινδύνου θυματοποίησης (64,3%) σύμφωνα με τα παρακάτω.

Γράφημα 3: Προσωπική (αν)ασφάλεια στην περιοχή διαμονής/εργασίας

Παρότι, οι *παράγοντες που προκαλούν ανασφάλεια* είναι πολλοί, η παρακάτω ιεράρχηση περιλαμβάνει μόνο εκείνους που συγκέντρωσαν τις περισσότερες απαντήσεις και αποτελούν τους σημαντικότερους λόγους της ανασφάλειάς τους και είναι οι εξής:

- ναρκωτικά (12,9%),
- ανεπαρκής αστυνόμευση (11,5%),
- πολλοί αλλοδαποί (11,2%),
- αδιαφορία των περαστικών στις περιπτώσεις εγκληματικής επίθεσης (10,5%),
- ερημικές και κακοφωτισμένες περιοχές (8,8%),
- εικόνα εγκατάλειψης της περιοχής, (8,8%),
- πρόσφυγες/μετανάστες (8,8%),
- φήμη για εγκλήματα (8,6%).

Βάσει αυτών, το «τρίπτυχο» της ανασφάλειας συναρτάται με τα *ναρκωτικά*, την *ανεπαρκή αστυνόμευση* και το *μεγάλο αριθμό αλλοδαπών*, επαληθεύοντας τα πορίσματα και των προηγούμενων ερευνών στο πλαίσιο της ελληνικής πρωτεύουσας⁷².

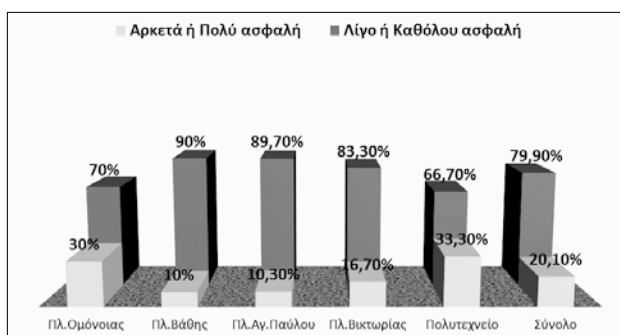
Η εξέταση του ρόλου των graffiti, ειδικότερα, κατέληξε στη θεμελίωση στατιστικά σημαντικής συσχέτισης⁷³ μεταξύ της αρνητικής άποψης των ερωτηθέντων για τα graffiti και της ανασφάλειάς τους. Ειδικότερα:

- 58,5% εκείνων που δήλωσαν ανασφαλείς είχαν αρνητική άποψη για τα graffiti έναντι του 28,1% εκείνων που δήλωσαν ασφαλείς.
- Όσοι εξέφρασαν αρνητική άποψη για τα graffiti ήταν περισσότερο ανασφαλείς (70,4%) έναντι όσων εξέφρασαν ουδέτερη (38,6%) ή θετική άποψη (41,7%).

Η εξέταση της (αν)ασφάλειας, στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας, έγινε τόσο σε προσωπικό επίπεδο (γράφημα 3) όσο και σε επίπεδο περιοχής. Η αξιολόγηση του επιπέδου ασφάλειας ανά περιοχή έγινε μέσα από την ερώτηση «*πώς θα χαρακτηρίζατε την περιοχή σας*», στην οποία το 80% των ερωτηθέντων επέλεξε την απάντηση «*λίγο ή καθόλου ασφαλή*» (γράφημα 4). Η πρόσληψη της περιοχής των ερωτηθέντων ως «*ανασφαλούς*» συναρτάται προφανώς και με τα μεγάλα ποσοστά προσωπικής τους ανασφάλειας κατά τις μετακινήσεις τους ιδίως τις βραδινές ώρες, σύμφωνα με τα προαναφερθέντα.

72. Zafaronitou Ch., (2011). "Fear of crime in contemporary Greece: Research evidence", in Ch.Zafaronitou (Guest Editor), Special Issue: *Fear of crime. A comparative approach in the European context*", CRIMINOLOGY, pp.50-63.

73. Η παραπάνω συσχέτιση εμφανίζεται ως στατιστικά σημαντική ($p=0.003 < 0.05$).

Γράφημα 4: Αξιολόγηση επιπέδου (αν)ασφάλειας της περιοχής

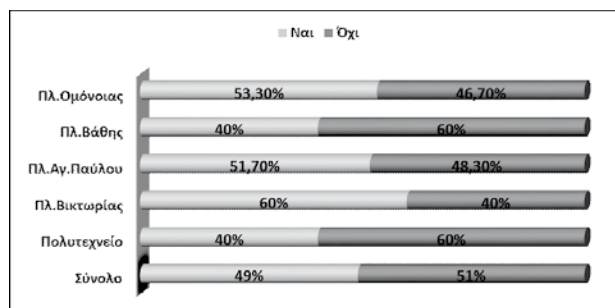
Όπως φαίνεται και στο γράφημα 4, σε όλες τις περιοχές αξιολογείται πολύ αρνητικά το επίπεδο ασφάλειας. Η αρνητικότερη αξιολόγηση καταγράφεται στις πλατείες Βάθης (90%) και Αγ.Παύλου (89,7%) και η θετικότερη στην πλατεία Ομόνοιας (30%) και στο Πολυτεχνείο (33,3%).

Η παραπάνω αξιολόγηση εξετάστηκε ως προς τη σχέση της με την άποψή τους για τα graffiti στην περιοχή κατοικίας/εργασίας τους και κατέληξε στη θεμελίωση μιας στατιστικά σημαντικής συσχέτισης⁷⁴ μεταξύ της αρνητικής άποψης των ερωτηθέντων για τα graffiti στην περιοχή κατοικίας/εργασίας τους και της αξιολόγησης της περιοχής ως ανασφαλούς. Ειδικότερα:

- Από το σύνολο των ερωτηθέντων οι οποίοι χαρακτήρισαν την περιοχή κατοικίας/εργασίας τους ως ανασφαλή, το 50,5% εξέφρασε αρνητική άποψη για τα graffiti έναντι του 35,6% που εξέφρασε ουδέτερη ή του 13,9% που εξέφρασε θετική άποψη.
- Όσοι εξέφρασαν αρνητική άποψη για τα graffiti χαρακτήρισαν σε μεγαλύτερο ποσοστό την περιοχή κατοικίας/εργασίας τους ως ανασφαλή (89,5%) έναντι όσων εξέφρασαν ουδέτερη (78,3%) ή θετική (58,3%) άποψη.

B.2.4. Θυματοποίηση

Η θυματοποίηση των κατοίκων ή εργαζομένων των περιοχών έρευνας διερευνήθηκε μέσα από την ερώτηση «Μήπως μέσα στα τελευταία 3 χρόνια γίνετε θύμα ενός ή περισσότερων εγκλημάτων». Όπως προκύπτει από το γράφημα 5, τα ποσοστά αναφερόμενης θυματοποίησης κυμαίνονται μεταξύ 40% και 60% για την τελευταία τριετία με το υψηλότερο ποσοστό να καταγράφεται στην πλατεία Βικτωρίας (60%) και το μικρότερο στην πλατεία Βάθης και στο Πολυτεχνείο (40% αντίστοιχα).

Γράφημα 5: Αναφερόμενη θυματοποίηση

74. Και η παραπάνω συσχέτιση προέκυψε στατιστικά σημαντική ($p=0,006<0,05$).

Συνολικά η θυματοποίηση που αναφέρουν οι κάτοικοι και των πέντε περιοχών ανέρχεται σε 49%, ενώ περίπου οι μισοί των κατά δήλωση θυμάτων αναφέρουν και επαναλαμβανόμενη θυματοποίηση με τα μεγαλύτερα ποσοστά να καταγράφονται στην πλατεία Ομόνοιας (56,3%) και πλατεία Βικτωρίας (55,6%). Όσον αφορά τις συχνότερες μορφές θυματοποίησης, πρόκειται κυρίως για κλοπές και ληστείες (54,3% και 19,8% αντίστοιχα), διαρρήξεις (11,1%) και βανδαλισμούς (8,6%) και, σε μικρότερα ποσοστά, για επιθέσεις (3,7%) και εμπρησμούς (1,2%).

Η πλειονότητα των κατά δήλωση θυμάτων (54,8%) αναφέρει ότι πρόβη σε καταγγελία στην αστυνομία της θυματοποίησής τους. Τα ποσοστά καταγγελίας κυμαίνονται παντού μεταξύ 55%-65% με εξαίρεση την περιοχή της Ομόνοιας όπου οι καταγγελίες περιορίζονται μόνο στο 31,3%.

Αντίστοιχα υψηλά με τα ποσοστά θυματοποίησης είναι και τα ποσοστά λήψης μέτρων ασφαλείας σε όλες τις περιοχές έρευνας στο Κέντρο της Αθήνας (συνολικά 64,4%). Το γεγονός αυτό συναρτάται, προφανώς, και με την πρόσληψη μελλοντικής θυματοποίησης, η οποία διερευνήθηκε μέσα από την ερώτηση «Πόσο πιθανό θεωρείτε να γίνετε θύμα κάποιας εγκλήματος στην περιοχή σας, κατά το τρέχον έτος;». Η πλειονότητα των ερωτηθέντων (57,8%) θεωρεί αρκετά ή πολύ πιθανό το ενδεχόμενο θυματοποίησης στο άμεσο μέλλον, με υψηλότερα ποσοστά στις πλατείες Αγ.Παύλου (64,3%), Βικτωρίας (63,3%) και Βάθης (60%) και σχετικά χαμηλότερα στις περιοχές του Πολυτεχνείου και της Ομόνοιας. Τα εγκλήματα της κλοπής, της επίθεσης και της ληστείας αναφέρονται με τη μεγαλύτερη συχνότητα αναφορικά με το είδος της προσλαμβανόμενης μελλοντικής θυματοποίησης. Πρόκειται, άλλωστε για εγκλήματα στα οποία δήλωσαν ότι έχουν ήδη θυματοποιηθεί. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι παρότι, διαπιστώθηκε ευρύτατη λήψη μέτρων αυτοπροστασίας η πλειονότητα των ερωτηθέντων (62,2%) απάντησε αρνητικά στην ερώτηση αν «Πιστεύετε ότι μπορείτε να προστατεύσετε τον εαυτό σας αν δεχτείτε κάποια επίθεση».

Τα υψηλά επίπεδα ανασφάλειας των ερωτηθέντων στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας καθώς και της κυρίαρχης εντύπωσης για το ενδεχόμενο μελλοντικής θυματοποίησης, σε συνδυασμό με την αναφερόμενη εμπειρία θυματοποίησης, συχνά επαναλαμβανόμενη, συναρτώνται και με την αξιολόγηση των προσφερόμενων αστυνομικών υπηρεσιών. Εν προκειμένω, 75,3% των απαντήσεων αφορούν αρνητική αξιολόγηση της αστυνόμευσης της περιοχής τους, θεωρώντας την αστυνομία ως λίγο ή καθόλου αποτελεσματική έναντι 24,7% των απαντήσεων που αντανάκλουν θετική αξιολόγησή της θεωρώντας την ως αρκετά ή πολύ αποτελεσματική.

B.2.5. Ποιότητα ζωής

Τα παραπάνω αποτελούν στοιχεία προσδιορισμού του γενικότερου επιπέδου ποιότητας ζωής, στο οποίο ο ρόλος του Δήμου είναι εξίσου σημαντικός. Για το λόγο αυτό διατυπώθηκε το ερώτημα «Πώς αξιολογείτε τον τρόπο που χειρίζεται ο Δήμος τα προβλήματα αρμοδιότητάς του στην περιοχή αυτή;». Η αξιολόγηση και εν προκειμένω είναι πολύ αρνητική και σχετικά αρνητικότερη από εκείνη της αστυνομίας, εφόσον 80,4% εκτιμά ως λίγο ή καθόλου αποτελεσματικό το έργο του Δήμου στην περιοχή του έναντι 19,6% που το εκτιμά θετικά.

Οι απαντήσεις στην ερώτηση «Πώς αξιολογείτε την εξέλιξη της ποιότητας ζωής στην περιοχή σας, τα τελευταία 3 χρόνια;» καταγράφουν τη συνολική εικόνα των ερωτηθέντων και αντανάκλουν μια γενικευμένη πρόσληψη υποβάθμισης (68,5%), Με τα υψηλότερα ποσοστά αρνητικών απαντή-

σεων να καταγράφονται στις πλατείες Βάθης (76,7%) και Αγ. Παύλου (75,9%).

Η δισταυρωμένη ανάλυση της εικόνας υποβάθμισης της ποιότητας ζωής με το θέμα των graffiti θεμελιώνει σχετική μόνο συνάφεια σύμφωνα με τα παρακάτω:

- Όσοι δήλωσαν ότι αντιμετωπίζουν το φαινόμενο των graffiti συχνά ή μερικές φορές στην περιοχή κατοικίας/εργασίας τους, ανέφεραν σε μεγαλύτερο ποσοστό (69,3%) ότι η ποιότητα ζωής τους στην περιοχή υποβαθμίστηκε έναντι όσων δήλωσαν ότι αντιμετωπίζουν το εν λόγω φαινόμενο σπάνια ή ποτέ (63,6%).
- Όσοι εξέφρασαν αρνητική άποψη για το φαινόμενο των graffiti ανέφεραν σε μεγαλύτερο ποσοστό (77,2%) ότι η ποιότητα της ζωής στην περιοχή κατοικίας/εργασίας τους έχει υποβαθμιστεί έναντι όσων δήλωσαν ουδέτερη (67,4%) ή θετική (54,2%) άποψη.

Ωστόσο, η συσχέτιση είναι στατιστικά σημαντική⁷⁵ όταν αφορά την ποιότητα ζωής το επίπεδο της οποίας προσδιορίζουν όπως προαναφέρθηκε όλα τα παραπάνω στοιχεία και το αίτημα ανασφάλειας. Ειδικότερα, όσοι από τους ερωτηθέντες ανέφεραν ότι η ποιότητα ζωής στον τόπο κατοικίας ή εργασίας τους έχει υποβαθμιστεί δήλωναν σε μεγαλύτερο ποσοστό ανασφαλείς (62,9%) έναντι όσων ανέφεραν ότι το επίπεδο της ποιότητας ζωής έχει παραμείνει σταθερό (40%) ή έχει αναβαθμιστεί (27,3%). Το παραπάνω αποτελεί, άλλωστε, και το γενικό συμπέρασμα της εμπειρικής αυτής έρευνας.

Γ. Το φαινόμενο των graffiti από τη σκοπιά των δημιουργών τους⁷⁶

Τέλος, η συνολική ερευνητική προσέγγιση συμπληρώθηκε μέσα από τη διερεύνηση των απόψεων των δημιουργών των graffiti. Την ομάδα των ερωτηθέντων αποτέλεσαν 6 δημιουργοί graffiti οι οποίοι προσεγγίστηκαν λόγω της διαθεσιμότητάς τους και με τη μέθοδο της χιονοστιβάδας. Οι απαντήσεις τους ήταν προϊόν ημι-δομημένης συνέντευξης με ανοικτού τύπου ερωτήσεις. Πρόκειται για άτομα ηλικίας 23-33 ετών με διαφορετικό μορφωτικό υπόβαθρο (δευτεροβάθμια εκπαίδευση, ιδιωτική σχολή, ανώτερη δραματική σχολή, Πολυτεχνείο και Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών). Οι συνεντεύξεις αναλύθηκαν με τη μέθοδο της θεματικής ανάλυσης περιεχομένου, αφού απομαγνητοφωνήθηκαν και αποτυπώθηκαν σε γραπτό λόγο.

Γ.1. Η έννοια του graffiti

Σύμφωνα με την άποψη των δημιουργών τους, τα graffiti είναι πολυδιάστατα από άποψη περιεχομένου και νοηματοδότησης. Χαρακτηρίστηκαν ως *τέχνη* σχετική με τη ζωγραφική αλλά και ως ένας *τρόπος έκφρασης, αναγνώρισης και ανάδειξης εαυτού*, μια *αντίδραση*, («προσωπική σε πλαίσια αναζήτησης» ή «ως διασκέδαση»), μια *πράξη εγωισμού*, («να κάνεις το όνομά σου γνωστό, όσο στην κοινότητα των γκραφιτάδων όσο και στην πόλη»), αλλά και *ελευθερίας* («έξω δεν υπάρχει κανένας κανόνας, είναι ελεύθερο, μπορεί να το δει ο καθένας κι αυτό μου αρέσει περισσότερο, ότι είναι δωρεάν για όλους»). Επιπρόσθετα, για κάποιους δημιουργούς τα graffiti είναι ένα *κόμψι που έγινε δουλειά*.

Σε ειδικότερη ερώτηση, αν είναι τέχνη, διαμαρτυρία, βανδαλισμός, επανάσταση ή κάτι άλλο, οι περισσότεροι απάντησαν ότι είναι *όλα μαζί*, «είναι κράμα από όλα» και κάθε φορά εξαρτάται από το «τι θέλεις να βγάλεις εσύ μέσα από αυτό». Η σύλληψη μιας εικόνας χαρακτηρίζεται από υποκειμενικότητα, έτσι το τι θεωρείται τέχνη, τι είναι καλαίσθητο και τι δεν είναι δεν μπορεί να λάβει αντικειμενικά κριτήρια («αυτό που οι άνθρωποι λένε μουτζούρες, αυτό είναι το graffiti», «είναι τελείως υποκειμενικό το πώς αντιλαμβάνεται κάποιος την τέχνη»). Συνεπώς, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι δε μπορεί να δομηθεί μια ακριβής και απόλυτη τυπολογία όσον αφορά την έννοια του graffiti δεδομένου ότι ο καθένας χρησιμοποιεί τον όρο προσδίδοντάς του και διαφορετικό νόημα. Ωστόσο, η εικόνα του graffiti από την οπτική των δημιουργών του διαφοροποιείται από την ευρύτερη εικόνα που έχουν οι πολίτες. Αυτό συμβαίνει διότι η έννοια graffiti χρησιμοποιείται για όλα τα είδη γραφής που αναπαρίστανται στους τοίχους. Το «αυθεντικό» παράνομο graffiti, είναι εκείνο που στοχεύει στη διαφήμιση του ονόματος του δημιουργού «tag» και απευθύνεται στην κοινότητα του graffiti, οι τοιχογραφίες ή αλλιώς «street art», αποτελούν μια περισσότερο καλλιτεχνική έκφραση η οποία απευθύνεται στο ευρύ κοινό και η οποία έχει νόμιμο χαρακτήρα καθώς στην πλειονότητά τους αποτελούν κατά παραγγελία αμειβόμενες δημιουργίες. Τέλος, τα συνθήματα ηχηρικά ή πολιτικά και άλλες φράσεις, στίχοι κ.λ.π που βλέπουμε στους τοίχους δεν ανήκουν στην κατηγορία του graffiti.

Γ.2. Graffiti και περιβαλλοντική υποβάθμιση

Ωστόσο, διατυπώθηκε και η άποψη ότι το graffiti αποτελεί βανδαλισμό: «Στην Πλάκα, στο παλιό Ναύπλιο, στα Εξάρχεια και γενικά στο κέντρο της Αθήνας οι υπογραφές που βάζουν με σπρέι ή μαρκαδόρους, τα συνθήματα δεν είναι graffiti, είναι βανδαλισμός, υποβαθμίζουν περαιτέρω την ποιότητα ζωής και το περιβάλλον στο οποίο ζουν και μεγαλώνουν». Κάποιος από τους δημιουργούς graffiti ανέφερε ότι «είναι πολλές ομάδες όπως οπαδοί ομάδων, άτομα που ανήκουν σε κάποιες συγκεκριμένες ομάδες «συμμορίες», άλλοι που έχουν δόλο, το χρησιμοποιούν για να κάνουν δολιοφθορές, γράφουν κάτι, έχουν απωθημένα, προηγούμενα με κάποιον, είναι αγόρια νεαρή ηλικίας επί το πλείστον και υποδηλώνουν την παρουσία τους με tags, τις υπογραφές που λέμε, μπαίνουν σε έναν άτυπο διαγωνισμό ποιος θα βάλει τις πιο πολλές σε περισσότερους χώρους». Εν τέλει, εάν το graffiti είναι μια *πράξη βανδαλισμού* ή εάν είναι μια *καλλιτεχνική έκφραση*, εξαρτάται κάθε φορά από το ποιος είναι ο δημιουργός του και ποιος είναι ο σκοπός του.

Σε ερώτηση αναφορικά με το «φαινόμενο graffiti στα Πανεπιστήμια, στους δρόμους, στους αρχαιολογικούς χώρους και στα βράχια» σε δύο περιπτώσεις διατυπώθηκε η άποψη ότι δεν υπάρχει διαχωρισμός των τόπων στους οποίους μπορεί να γίνει ένα graffiti και ο οποίος θα μπορούσε να βασιστεί στα χαρακτηριστικά του, διότι «το graffiti δεν είναι ένας τρόπος για να ομορφύνει ο τόπος, για να ομορφύνουμε το αστικό τοπίο, για να δώσουμε χρώμα στην γκρίζα πόλη, το graffiti είναι διαφήμιση, γράφουμε το όνομά μας παντού, στην παραλία, στο αστικό τοπίο, στο γκρίζο μουντό αστικό τοπίο και στη χαρούμενη ηλιόλουστη αμμώδη παραλία». Η περίπτωση των αρχαιολογικών χώρων είναι από τα λίγα σημεία των συνεντεύξεων που παρουσιάζουν πλήρη ταύτιση απόψεων αφού όλοι οι συνεντευξιαζόμενοι είπαν ότι δε θα έκαναν graffiti σε κάποιο αρχαιολογικό χώρο ή πάνω σε κάποιο μνημείο. Αναφορικά με τους πανεπιστημιακούς χώρους κάποιος ανέφερε ότι έχουν κάνει και οι ίδιοι και κάποιος άλλος δε θα έκαναν, αλλά δεν είναι αρνητι-

75. Η παραπάνω συσχέτιση εμφανίζεται ως στατιστικά σημαντική ($p=0.01<0.05$)

76. *Επιμέλεια Κεφαλαίου: Αγριόγιαννη Αθανασία, Νάτση Αναστασία*

κά διακείμενοι απέναντι στο υπό ανάπτυξη φαινόμενο. Όταν οι συνεντευξιαζόμενοι άρχισαν να μιλούν για την εικόνα των δρόμων, προσανατολίστηκαν ξεκάθαρα στους δρόμους της Αθήνας. Αναφέρθηκαν στο γεγονός ότι τα περισσότερα από αυτά που βλέπουμε δεν είναι graffiti, ότι η Αθήνα έχει γεμίσει τους τοίχους της σε πάρα πολύ μεγάλο βαθμό και καταληκτικά στέκονται επικριτικά απέναντι σε αυτό. Τέλος, Τα βράχια αντιπροσωπεύουν, επίσης, ένα σημείο πιθανής δημιουργίας graffiti. Κάποιοι από τους συνεντευξιαζόμενους δε συμφωνούν με τα graffiti στα βράχια, για άλλους είναι αδιάφορο και κάποιοι το δέχονται υπό όρους.

Κατά την άποψή τους, η συνολική εικόνα των graffiti της πόλης εμπλέκει την αποδιοργάνωση της σύγχρονης κοινωνίας, την απουσία κοινωνικού ελέγχου και την αδιαφορία των αρμόδιων αρχών. Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι: «είναι μια αντανάκλαση της κοινωνίας που τα έχει δημιουργήσει, μια κοινωνία χωρίς στέρεα κεντρική κρατική οργάνωση, χωρίς σαφή συλλογική οργάνωση, στην οποία μπορώ να γράψω οτιδήποτε και οπουδήποτε χωρίς κανέναν να μου πει τίποτα και αυτό να μένει για πάρα πολύ καιρό εκεί».

Γ.3. Graffiti και εγκληματικότητα

Ο διαχωρισμός των graffiti σε νόμιμα και παράνομα σημαίνει, αρχικά, ότι στην πρώτη περίπτωση ο δημιουργός έχει περισσότερο χρόνο για να ολοκληρώσει το έργο του και άδεια από τον εκάστοτε ιδιοκτήτη. Υπάρχει, όμως περίπτωση, «αν είναι κάτι πολύ ωραίο, ξαφνικά να μη σου λένε τίποτα και να γίνεται νόμιμο και χωρίς να έχεις άδεια». Το συγκεκριμένο γεγονός εισάγει τη διάσταση του «αισθητικά ωραίου». Στη δεύτερη περίπτωση υπάρχει «διακινδύνευση», αδρεναλίνη δηλαδή την οποία βιώνουν οι δημιουργοί των παράνομων graffiti. Κάποιοι από τους συνεντευξιαζόμενους πιστεύουν πως αυθεντικό graffiti είναι μόνο το παράνομο, «αυτό που γίνεται στα τρένα γενικότερα έξω» και πως αυτό είναι που «έχει άλλο κύρος». Ένας από τους συνεντευξιαζόμενους δήλωσε ότι «το νόμιμο και το παράνομο είναι ξεκάθαρα ένα σύστημα αξιών και κανόνων, νομών που έχουμε φτιάξει σαν κοινωνία για να έχουμε το κοινωνικό συμβόλαιο...έχουμε αποφασίσει ότι το να βάφεις έναν τοίχο κάποιου άλλου είναι παράνομο, διότι αυτό θα τον ενοχλήσει και θα του επιφέρει περισσότερα έξοδα, μια ιδιότητα μιας αξίας, η οποία δεν είναι δική σου...Εγώ το θεωρώ ότι είναι καθαρά ζήτημα κοινωνικής συναίνεσης και δεν είναι κάτι παραπάνω από αυτό». Η εμπλοκή με την ελληνική αστυνομία έγινε παραδεκτή από τους περισσότερους συνεντευξιαζόμενους. Διαφαίνεται ότι στο πλήθος των περιπτώσεων οι αστυνομικοί χαρακτηρίστηκαν ως «πολύ ελαστικοί» και αναφέρθηκε ότι γενικά υπάρχει «ανοχή από τις αρχές». Χαρακτηριστική η απάντηση ερωτώμενου ότι «...στο τμήμα Ομονοίας ειπώθηκε «ποιοι είναι αυτοί;» «τίποτα, τα παιδιά είναι ζωγράφοι». Οι απαντήσεις των συνεντευξιαζόμενων ανέδειξαν και μια σύγκριση της λειτουργίας και της στάσης της ελληνικής αστυνομίας σε σχέση με άλλες αστυνομίες του εξωτερικού αναφορικά με τα graffiti. Διαφαίνεται γενικά ότι «σχεδόν σε όλες τις χώρες είναι πιο αυστηρά σε σχέση με την

Ελλάδα» και ότι «εδώ πρέπει να είσαι άτυχος για να σε πιάσουν».

Συνοψίζοντας, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι το σημαντικότερο στοιχείο που αναδείχθηκε μέσα από την έρευνα είναι ο χαρακτήρας της μοναδικότητας που εμπερικλείει μέσα του το graffiti αφού κάθε δημιουργός που βρίσκεται πίσω από το graffiti έχει διαφορετικό σκοπό και συνάμα έχει προσδώσει διαφορετικό νόημα σε αυτό που κάνει.

III. Συμπεράσματα

Το παρόν άρθρο επιχειρήσε μια συνοπτική παρουσίαση μέτρων των αποτελεσμάτων της συνολικής προσέγγισης του θέματος. Η παρουσίαση δεν εξαντλεί το σύνολο των εξετασθεισών παραμέτρων αφενός λόγω της περιορισμένης έκτασης ενός άρθρου και αφετέρου λόγω της μη ολοκλήρωσης της διαδικασίας ανάλυσης των ερευνητικών ευρημάτων. Για το λόγο αυτό η ανάλυση εστίασε, κατά κύριο λόγο, στην εξέταση του ρόλου των graffiti, που ελάχιστα έχουν απασχολήσει την ελληνική επιστημονική εμπειρία, στην πρόσληψη των στοιχείων που συνθέτουν την ποιότητα της καθημερινής ζωής των κατοίκων/εργαζομένων στο κέντρο της Αθήνας. Μέσα από την παρουσίαση των εννοιολογικών χαρακτηριστικών και της ιστορικής τους εξέλιξης πλαισιώθηκε το σχετικό με τη νοηματοδότησή τους ερώτημα αν αποτελούν μορφή τέχνης ή βανδαλισμού, το οποίο δεν έτυχε κοινής στάσης και απάντησης και αντιμετωπίζονται διαφορετικά τόσο από τους πολίτες όσο και από τους ίδιους τους δημιουργούς τους, στο κοινωνικο-χρονικά δεδομένο αστακό περιβάλλον. Ωστόσο, η στάση διαγράφεται πολύ σαφέστερα αναφορικά με το συναρτημένο με την κοινωνικο-περιβαλλοντική υποβάθμιση της περιοχής χαρακτήρα. Όσο μάλιστα εδραιώνεται η παραπάνω εντύπωση τόσο περισσότερο θεμελιώνεται η συσχέτισή τους στις κοινωνικές στάσεις με την ανασφάλεια που εμπνέει η περιοχική εγκατάστασή τους σε κατοίκους ή εργαζόμενους στα όριά της.

Οι περιοχές που ερευνήθηκαν αντανakλούν περιοχές του κέντρου της Αθήνας ιδιαίτερα επιβαρυνμένες από κοινωνικά προβλήματα, προσδεδειγμένα εντεινόμενα λόγω της οικονομικής κρίσης. Η μεγάλη αύξηση των graffiti στις περιοχές αυτές συνέπεσε με το μεγάλο αριθμό κλειστών καταστημάτων και τη συνεπαγόμενη άμβλυνση του ελέγχου στον περιβάλλοντα χώρο. Από την άλλη πλευρά, ο χαρακτήρας της δεδομένης ιστορικο-κοινωνικής συγκυρίας συναρτάται με μια μεγαλύτερη ανάγκη έκφρασης, όπως σε αντίστοιχες ιστορικές στιγμές οξυμένων κοινωνικών προβλημάτων.

Το πλαίσιο που απορρέει από τα παραπάνω περιβαλλοντικά και κοινωνικά στοιχεία, σε συνδυασμό με την κυρίαρχη αντίληψη περί απουσίας κρατικού ενδιαφέροντος για τα προβλήματα της καθημερινότητας των πολιτών, αποδεικνύεται ακόμα μία φορά ως ιδιαίτερα ευνοϊκό για την εκδήλωση κάθε μορφής ανασφάλειας που, εξαιτίας της διεύρυνσης των προβλημάτων εγκληματικότητας στο εν λόγω περιβάλλον, εκδηλώνεται και ως φόβος του εγκλήματος.

NΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΑΕΒΕ

ΑΘΗΝΑ Μαυρομιχάλη 23, Τηλ.: 210 3678800 (30 γραμμές), ΑΘΗΝΑ Μαυρομιχάλη 2, Τηλ.: 210 3607521,
ΠΕΙΡΑΙΑΣ Φίλωνος 107-109, Τηλ.: 210 4184212, ΘΕΣ/ΝΙΚΗ Φράγκων 1, Τηλ.: 2310 532134,
ΠΑΤΡΑ Κανάρη 28-30, Τηλ.: 2610 361600

www.nb.org • e-mail: info@nb.org

NΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ